

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

VAIDILĖ JUOZAITYĖ

KLASIKINĖS STUDIJOS

Kalbos ženklų definicija ir funkcija Šv. Augustino veikale *De Magistro*

Magistro darbas

Darbo vadovė prof. doc. Fatima Eloeva

Vilnius

2025

ANOTACIJA

Vaidilė Juozaitytė, *Kalbos ženklų definicija ir funkcija Šv. Augustino veikale De Magistro*, magistro darbas, vadovė prof. dr. Fatima Eloeva, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, 43 p.

Raktažodžiai: Augustinas, De Magistro, kalbos ženklas, ženklų funkcija, semiotika, kalbos filosofija, definicija, teatras, Platonas, Aristotelis, tiesa

Augustine, *De Magistro*, linguistic sign, function of signs, semiotics, philosophy of language, definition, theatre, Plato, Aristotle, Saussure, Peirce, Wittgenstein, truth

Šiame magistro darbe nagrinėjama kalbos ženklų definicija ir funkcija Šv. Augustino filosofiniame dialoge *De Magistro*. Analizuojama, kaip šiame tekste formuojasi kalbos ženklo samprata, kokiais principais ženklas įgyja reikšmę ir kokią vietą jis užima žmogaus kalbinio suvokimo ir prasmės interpretavimo veikloje. Lyginamuoju metodu aptariamos klasikinės (Platono, Aristotelio) ir šiuolaikinės (F. de Saussure, Ch. S. Peirce, L. Wittgenstein) kalbos teorijos, išryškinant Augustino vietą semiotikos tradicijoje. Tyrime keliama trys pagrindiniai tikslai: istoriškai kontekstualizuoti ženklų sampratą, atskleisti *De Magistro* dialoge formuluojamus ženklo apibrėžimus bei parodyti, kaip šios idėjos atsispindi šiuolaikiniame mene – teatro praktikoje ir kine. Darbe remiamasi originaliu lotynišku tekstu, jo vertimu į lietuvių kalbą bei kitais Augustino raštais. Teorinės įžvalgos papildomos meno analizėmis, leidžiančiomis parodyti, kad Augustino semiotinė mintis nepraranda aktualumo dabartinėse kultūros praktikose.

Turinys

Įvadas	4
1. Filosofinis kalbos ženklų-žodžių kontekstas iki Augustino	6
1.1. Platono veikalo Katilas apžvalga: etimologijos rūšių svarba vardų definicijos bei ženklų-žodžių funkcijų formavime.	6
1.2. Aristotelio traktato De Interpretatione (sen. gr. Περὶ Ἑρμηνείας) apžvalga: kalbos ženklų definicija, funkcijos ir hermeneutika.	9
2. De Magistro kalbos ženklų-žodžių problematika ir semantika	16
2. 1. Kalvos ženklų klasifikacijos kontekstai Augustino De Magistro analizei	16
2. 2. De Magistro analizė per teksto dalių komentavimą.....	20
3. Augustino kalbos ženklų hermeneutika teatre ir filme	30
Spektaklis Plikagalvė dainininkė.....	33
Spektaklis Svetimas	36
Išvados	41
Literatūros sąrašas	42
Pirminė literatūra.....	42
Antrinė literatūra	42
Bibliografija (moksliniai šaltiniai)	43
Santrauka	44
Summary	45

Įvadas

Kalbos ženklų teorija - viena esminių ašių tiek šiuolaikinėje lingvistikoje, tiek semiotikoje. Nors ji įprastai siejama su XX a. pradžios mąstytojais, tokiais kaip Ferdinandas de Saussure ar Charlesas Sandersas Peirce'as, vis dėlto ženklų apmąstymo pavyzdžių aptinkama daug anksčiau. Mane ypatingai domina, kaip šie ankstyvieji šaltiniai, tarp jų ir Šv. Augustinas, savarankiškai ir filosofškai reflektuoja ženklų kilmę, funkciją ir reikšmę.

Šiame darbe nagrinėju Augustino dialogą *De Magistro*, parašytą apie 389–391 m., tuo laikotarpiu, kai jo sūnus, Adeodatas, dar buvo gyvas. Su juo Augustinas ir veda pokalbį, kuris vėlesniuose kūriniuose tokios formos jau nebeturi. Analizuodama šį veikalą, pastebiu, kad Augustinas ženklų nepateikia kaip užbaigtos teorijos, bet veikiau traktuoja juos kaip priemones tiesos paieškai, per mokymo ir pažinimo santykį. Įdomiausia man čia yra tai, kad iš iš pažiūros formalaus pokalbio šis tekstas perauga į metafizinę refleksiją – tai leidžia *De Magistro* laikyti vienu pirmųjų semiotikos istorijos tekstų, kuriame tiesiogiai įvardijami ženklai ir jų reikšmės.

Kadangi ši tema neįmanoma be konteksto, darbe remiuosi Platono *Kratilu* ir Aristotelio *De Interpretatione*. Šiuose kūriniuose randu idėjų, kurios, manoma, formavo ir Augustino mąstymą apie ženklus: Platono ginčas tarp φύσις ir θέσις klausimo, Aristotelio kalbos, minties ir tikrovės santykis. Nors Augustinas nėra jų tiesioginis sekėjas, paralelės neišvengiamos.

Lygiai taip pat man svarbu, kaip Augustino idėjos rezonuoja su vėlesniais mąstytojais. F. de Saussure, aprašęs kalbą kaip ženklų sistemą, ir Peirce'as, sukūręs triadinį ženklo modelį, abu, nors Augustino neminėdami, teigia labai artimas idėjas apie ženklo funkcionalumą. Lygiai taip pat, Wittgensteinas – nors jis daugiausia kritikuoja Augustino ženklų sampratą *Išpažinimuose*, – man kaip tyrėjai jis tampa netiesioginiu Augustino idėjų populiarintoju. O skaitant *De Magistro*, matau, kad tarp jų nėra tokios akivaizdžios priešpriešos, kaip dažnai teigiama.

Mano darbo objektas yra kalbos ženklo (*signum*) samprata ir jos funkcijos Augustino *De Magistro* veikale. Šiame darbe cituoju Augustino veikalą *De Magistro* pagal lietuvišką vertimą, parengtą Onos Daukšienės (Augustinas 1999). Lotyniškam tekstui remiuosi leidiniu *Opere di Sant'Agostino. Dialoghi* (Città Nuova Editrice, 1992). Noriu išsiaiškinti, kaip Augustinas interpretuoja ženklus, kokį vaidmenį jie atlieka tiesos pažinimo procese, ir ką iš to galime pasiimti šiandien. Darbo **tikslą** formuluoju paprastai – išanalizuoti, kaip *De Magistro* formuojasi kalbos ženklo definicija ir funkcija, ir kaip ši samprata gali būti prasminga tiek semiotikos istorijoje, tiek šiuolaikinėje kultūroje ir teatro kalbos filosofijoje.

Kad pasiekčiau šį tikslą, kėliau tris **uždavinius**:

1. Apžvelgti, kokia buvo kalbos ženklų samprata iki Augustino, analizuojant *Kratilq* ir *De Interpretatione*.
2. Atskleisti Augustino ženklų sampratą *De Magistro*, gretinant ją su šiuolaikinėmis semiotikos teorijomis.
3. Parodyti, kaip šias idėjas galima taikyti teatriniame ir vizualiosios kultūros kontekste.

Darbo problema kyla iš to, kad *De Magistro* ženklų samprata neturi formalizuotos teorijos pavidalo, tačiau yra pamatinė semiotikos raidai, o jos hermeneutinis potencialas šiandien leidžia ją naujai perskaityti kultūros bei teatro tyrimuose.

Šio darbo aktualumas aiškus – Augustinas, įprastai siejamas su teologija, čia pasirodo kaip itin konceptualus mąstytojas, kuris išvysto ženklų sampratą taip, kad ji tampa aktuali ir dabarties kontekste. Dialogo analizė lingvistiniu ir semiotiniu požiūriu akademiniame literatūroje nėra nauja. Žymesni tyrinėtojai, tokie kaip Eleonore Stump ir Norman Kretzmann, yra nagrinėję šį tekstą epistemologiniu ir teologiniu kontekstu, ypač akcentuodami pažinimo ir *interior magister* (vidinio mokytojo) sampratą. B. D. Jackson analizavo ženklų teoriją Augustino veikale *De Doctrina Christiana*, tačiau būtent *De Magistro* kaip savarankiško semiotinio teksto analizė yra fragmentiška ir sulaukusi mažiau dėmesio. Daugiausia jo skirta teologiniam ir pažinimo teorijos kontekstui, tačiau ženklų sampratos ir jų funkcijų analizei kultūros bei teatro filosofijos diskurse sisteminio tyrimo trūksta. Tuo tarpu man svarbu parodyti, kad *De Magistro* hermeneutika veikia ir ten, kur susiduriame su kalba kaip meninės raiškos forma.

Savo analizėje taikau kompleksinį filologinį **metodą**: lėto skaitymo ir komentavimo praktiką derinu su H. G. Gadamerio hermeneutine teorija, pabrėžiančia prasmės kaip dialoginio proceso sampratą. Be to, mėginu perkelti Augustino semiotinį mąstymą į teatro meno kontekstą, analizuodama konkrečių spektaklių (tokių kaip *Plikagalvė dainininkė*, *Metamorfozė*, *Svetimas*, *Fermentacija*) struktūras. Tokiu būdu tyrimo metodas tampa tarpdisciplininis ir leidžia pažvelgti į *De Magistro* dialogą platesniame kultūros lauke.

Darbo **struktūrą** sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys ir išvados. Pirmojoje dalyje aptariu filosofinį ženklų kontekstą iki Augustino, antrojoje – *De Magistro* ženklų sampratą, trečiojoje – teatrinio ženklo analizę ir jos sąsajas su Augustino mintimis.

1. Filosofinis kalbos ženklų-žodžių kontekstas iki Augustino

1.1. Platono veikalo *Katilas apžvalga*: etimologijos rūšių svarba vardų definicijos bei ženklų-žodžių funkcijų formavime.

Išanalizavusi prof. Naglio Kardelio pateikiamus *Kratile* nagrinėjamų žodžių etimologinius aiškinimus (Kardelis 1996, 256–282), pastebiu, kad dauguma dialoge minimų etimologijų išlieka neaiškos, prieštaringos ir grindžiamos daugybe hipotezių. Vis dėlto laikau pagrįstu teigti, jog *Kratile* pateikiamos etimologijos nėra suprantamos kaip tikroji kalbos kilmės analizė siaurąja prasme. Veikiau jos tampa Platono filosofinės kalbos sampratos iliustravimo priemone, padedančia atskleisti pagrindines šio veikalo idėjas.

Platono *Kratile* pateikiamos veikėjų interpretacijos apie vardų kilmę, nors dažnai neatitinka vėlesnių lingvistinių etimologijų (dėl jų mokslinio nepagrįstumo), pasižymi vidine logika, simboliniu mąstymu ir metafizinės intuicijos tinklu. Tokie aiškinimai tampa ne tiek filologiniu tyrimu, kiek filosofiniu kalbos prigimties apmąstymu. Pavyzdžiui, Heros, Hermio ir Apolono vardų etimologijos, nepaisant jų lingvistinio netikslumo, suformavo reikšmingus kultūrinius kalbos ir pasaulio suvokimo orientyrus: Ἡρᾶ siejama su oro stichija, Ἑρμῆς – su kalbos gudrumu ir klastingumu, o Ἀπόλλων – su harmonija ir gydomąja galia. Šios interpretacijos, net ir praradusios mokslinį tikslumą, ilgainiui įgijo kultūrinių archetipų statusą, formuodamos specifinį kalbinį jautrumą ir simbolinį mąstymą Vakarų tradicijoje.

Sokratas dialoge teikia žodžiams ne tik leksinę, bet ir vidinę, idėjinę reikšmę, kuri laikoma aukštesniąja už fonetinę, semiotinę ar vien leksinę žodžio vertę. *Kratile* išskiriamos dvi pagrindinės pozicijos dėl kalbos kilmės: viena remiasi konvencijos principu (κατὰ θέσιν), kita – prigimtimi (κατὰ φύσιν). Sokrato lūpomis Platonas aiškiai simpatizuoja pastarajai pozicijai, teigdamas, jog kalba kyla iš daiktų prigimties ir vardai gali atspindėti žymimų daiktų esmę. Šią nuostatą Platonas perteikia per išplėtotas, neretai žaismingas etimologines interpretacijas, kurios nėra skirtos griežtai

mokslinei analizei, bet veikia kaip filosofinės idėjos iliustracijos. Vėlesnėje tradicijoje šios diskusijos buvo išplėtos stoikų, kurie, priešingai nei Platono *Kratilas*, akcentavo ženklų kilmę „pagal susitarimą“ (κατὰ θέσιν), nors ir neatmesdami tam tikrų analogistinių sąsajų (Kardelis 1996, 254).

Nors Platonas pripažįsta, kad vardų steigėjai, suteikdami pavadinimus, privalo atsižvelgti į daiktų prigimtį, jis kartu pabrėžia, jog šis procesas nėra be klaidų. Vardų steigėjai, nepaisant pastangų, nesugeba tiksliai perteikti idėjų esmės, todėl žodžiai gali nukrypti nuo tobulos atitikties. Kaip pažymi Mantas Adomėnas, „Mat nuo jaunystės suartėjęs pirmiausia su Kratilu ir Herakleito pažiūromis, esą visi jusliniai dalykai amžinai tekantys ir jų atžvilgiu nesąs įmanomas pažinimas, tokių pažiūrų apie šiuos dalykus jis laikėsi ir vėliau“ (Adomėnas 1996, 15). Vis dėlto *Kratile* etimologijų teisingumas nėra esminė analizės ašis. Etimologinės paklaidos ar netikslumai veikiau funkcionuoja kaip filosofinės refleksijos įrankis, padedantis išryškinti pačią Platono mintį apie kalbą ir jos santykį su tikrove. Sokratas dialoge pabrėžia, kad net netiksliai suteiktas vardas nepraranda gebėjimo reikšti idėją: dėl kalbinės praktikos ir nuovokos iš įpročio galima suprasti, kokią esmę vardas perteikia (Platonas, *Kratilas*, 1996, 436d–437a). Todėl šio darbo tikslas nėra mokslinis etimologijų tikslumo įrodinėjimas. Tokia pastanga tik parodytų, kad Platono ironija ir dialogo struktūra, kuri remiasi daugiasluoksniu žodžio ir minties santykiu, liko nesuprasta. Esminiu klausimu tampa tai, kaip *Kratile* Platonas apibrėžia žodžių – ženklų ir idėjų – santykį, kokias sąlygas iškelia etimologijų išgavimui ir kaip per jas artikuliuoja žodžio-ženklų definiciją bei funkciją.

Kaip ir būdinga Sokratui, *Kratile* jo vedamas tyrimas apie kalbą prasideda nuo buitiskų pavyzdžių: kalba lyginama su instrumentais. Nesvarbu, ar tai būtų muzikos, ar medžioklės įrankis, jis turi būti pritaikytas savo funkcijai, todėl ir žodžių kūrimas turi atspindėti idealų paties daikto vaizdinį (Platonas, *Kratilas*, 390c–391a). Kalbos ženklų ir vidinės idėjos santykį galima suvokti kaip ryšį tarp žodžių-ženklų ir sielos, iki kurios, per ženklus, persmelkia idėjos. Ženkilai patiriami jauslėmis, tačiau jų esmė suvokiama siela. Kūną Sokratas vadina sielos „antkapiu“ – tuo, kas saugo sielą, tačiau kartu riboja ir apibrėžia jos raišką; žodžiai kaip ženklai kyla iš sielos, bet egzistuoja kūniškoje plotmėje (Platonas, *Kratilas*, 400c).

Vardų suteikimas, pasak Sokrato, turi remtis prigimtimi, nes kalba yra veikla, nukreipta į daiktus ir jų atpažinimą (Platonas, *Kratilas*, 387d). Sokrato analizė, kartais atrodanti žaisminga, leidžia pamatyti, kaip žodžių steigėjas gali formuoti prasmes, manipuliudamas fonetiniais

elementais. Pavyzdžiui, Heros vardo kilmė aiškinama žaidžiant garsais – kartodamas *αέρα* (*aeraeraer...*), steigėjas išskiria junginį ir gauna vardą Ἡρα (*Platonas, Kratilas*, 404c). Tokia žaisminga analizė rodo, kad etimologijų gausa vaizduoja galimybę klysti, tačiau kartu suteikia erdvės interpretacijai ir netgi stigmų pašalinimui – kaip Apolono (Ἀπόλλων) vardo atveju, kuris gali būti kildinamas tiek iš „pražudymo“ (ἀπόλλυμι), tiek iš „atvirumo/paprastumo“ (ἀπλοῦς) ar „nuplovimo“ (ἀπολούων) (*Platonas, Kratilas*, 405b). Vardų kūrimas tampa kalbos galia, kuria galima manipuliuoti. Vardas Ἑρμῆς siejamas su klasta, prekyba ir kalbos gudrumu – tai pabrėžia kalbos gebėjimą daryti įtaką (*Platonas, Kratilas*, 408b–408c). Tokiu būdu žodis, kaip instrumentas, tampa kūrybos ir galios įrankiu, panašiai kaip Homero atveju, kurio poetinė kalba steigė naujas prasmes (*Platonas, Kratilas*, 391b).

Platonas pateikia ir konceptualų mąstymo (νόησις) etimologinį aiškinimą, kildindamas jį iš νεοῦ ἔσις (naujo siekimas) (*Platonas, Kratilas*, 411e–412a). Tokiu būdu akcentuojama, kad mąstymas kaip vardų steigimo pagrindas yra nuolatinis judėjimas ir ieškojimas. Sielos vertybė slypi būtent šiame judėjime, o sustingimas (κακός ἵεναι – „blogas judėjimas“) prilygsta blogybei (*Platonas, Kratilas*, 415c).

Galiausiai, vardų steigimo problema Platonui nėra galutinai išsprendžiama: net ir siekiant atitikti daiktų prigimtį, pirmapradės vardų kilmės pasiekti neįmanoma. Žodžio esmė slypi idėjoje, o ne jo istorinėje ar fonetinėje atitikties grandinėje. Būtent dėl šios priežasties Sokratas išskiria mąstymą kaip pirminį vardų steigėją. Tokia nuostata rezonuoja su Šv. Augustino *De Magistro* dialogui, kuriame žodis suvokiamas kaip pažinimo proceso dalis, bet tiesa prieinama tik per vidinį apšvietimą (*interior magister*). Platonas ir Augustinas sutaria, kad kalbos ženklai nėra tapatūs daiktų esmei: jie veikia kaip indikatoriai, vedantys link pažinimo, tačiau patys savaime tiesos neatskleidžia. Platonui vardų steigimas yra sisteminis veiksmas, panašus į brėžinio sudarymą – norint išvengti klaidų, būtina nuodugniai pažinti daikto prigimtį (*Platonas, Kratilas*, 439b). Galiausiai, Sokratas pabrėžia, kad net ir netikslus vardas, per nuovoką ir įprotį, gali išlikti funkciškai prasmingas (*Platonas, Kratilas*, 434e–437c). Taigi, nors Sokratas pradžioje gina poziciją κατὰ φύσει (pagal prigimtį), jis pripažįsta ir κατὰ θεσιν (pagal susitarimą) reikšmę, kaip neišvengiamą kalbos ženklų vartosenos aspektą. Žodžių teisingumas tampa bendro sutarimo klausimu, o nuovoka (ἐπιτήδευσις) padeda nenuklysti nuo jų prasmės. Tokiu būdu dialoge atskleidžiama kalbos kaip pažinimo įrankio funkcija, kuri, nors ir ribota, lieka būtina tiesos paieškoje.

1.2. Aristotelio traktato *De Interpretatione* (sen. gr. Περὶ Ἑρμηνείας) apžvalga: kalbos ženklų definicija, funkcijos ir hermeneutika.

Šiame poskyryje nagrinėju Aristotelio traktatą *De Interpretatione* (sen. gr. Περὶ Ἑρμηνείας), siekdama atskleisti, kaip jame formuluojama kalbos ženklų samprata, kokias funkcijas ženklas gali atlikti kalbos ir mąstymo struktūrose bei kokias hermeneutines galimybes toks ženklas atveria. Traktatą analizuoju ne kaip savitiksle loginę sistemą, bet kaip esminę teorinę nuorodą į kalbos reikšmės sąlygiškumą ir ženklų ryšį su tiesa. Šis požiūris leidžia įtraukti *De Interpretatione* į platesnį ženklo funkcijos tyrimą, apimančią Augustino semiotiką, Peirce'o trinarę ženklo teoriją bei teatro kalbos veiksmo problematiką.

Aristotelio veikalui *De Interpretatione* analizuoti pasirinkau J. L. Ackrill 1963 m. vertimą į anglų kalbą (Aristotle 1963). Šiame leidime senovės graikų terminas ὄνομα verčiamas kaip „vardas“ (name), taip pabrėžiant žodžio kaip ženklo funkciją ne tik gramatinės analizės, bet ir semiotikos bei kalbos filosofijos kontekste. Toks vertimo pasirinkimas leidžia išryškinti, kad Aristotelio požiūriu žodis pirmiausia funkcionuoja kaip ženklas, žymintis tam tikrą objektą ar idėją.

IX skyriaus (*Apie aiškinimą*) analizei papildomai naudoju A. Jaskelevičiaus vertimą į lietuvių kalbą, publikuotą žurnale *Problemos* (Aristotelis 2024, 215). Šis vertimas padeda tiksliau atskleisti Aristotelio modalumo problematiką, ypač svarbią svarstant kalbos teiginių santykį su galimumo ir būtinybės klausimais.

Graikiškas terminas ἑρμηνεία reiškia perteikimo, išaiškinimo ar interpretavimo procesą, apimančią tiek kalbą, tiek mintį ar prasmę. Ši pirminė semantika išliko ir šiuolaikinėse kalbose: pavyzdžiui, graikiškai ἑρμηνεύω bei angliškai „to interpret“, žymi ne tik „paaiškinimą“, bet ir „vaidmens interpretavimą“, „muzikos atlikimą“ – kitaip tariant, aktyvų prasmės perteikimą ir naują

jos išreiškimą. Todėl lietuviškas atitikmuo „aiškinimas“, nors semantiškai teisingas, mano analizuojamu atveju susiaurina šio žodžio reikšmių lauką ir nevysiškai perteikia originalų veiksmo pobūdį. Veiksmažodis ἐρμηνεύω kildinamas iš dievo Ἑρμῆς (Hermio) vardo. Hermis graikų mitologijoje buvo laikomas dievų pasiuntiniu ir aiškintoju, susijusiu su kalba, vertimu ir tarpininkavimu. Dėl šios priežasties ἐρμηνεύω iš esmės reiškia „versti, aiškinti, interpretuoti“, įskaitant ir meninį tarpininkavimą.

Ankstyvas ir aiškus šio žodžio vartojimo pavyzdys aptinkamas Platono dialoguose. Platonas dažnai naudoja ἐρμηνεύω ir jo daiktavardines formas, norėdamas išreikšti įvairias interpretacijos rūšis – tiek žodžių, tiek muzikos ar net dieviškosios prasmės perteikimą. Tai akivaizdu dialoge. Platonas *Ion* 534a:

οὐ γὰρ τέχνη λέγουσιν οἱ ποιηταί, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα καὶ ἐνθουσιασμῷ... ὁ ἐρμηνεύων τοὺς ποιητὰς
ὁμνητῆς λέγεται

„Mat poetai kalba ne menu, bet dievišku likimu ir įkvėpimu... o tas, kuris interpretuoja (ἐρμηνεύων)
poetus, vadinamas giesmininku (ὁμνητῆς)“¹

Šiuo atveju ἐρμηνεύων nėra vien paprastas teksto perteikėjas ar vertėjas, bet veikėjas, kuris per meninį atlikimą įkūnija ir perduoda poeto prasmę klausytojui. Tai – gyvas interpretacijos aktas, kuriame prasmė ne pasyviai atkurama, o atveriamą naujam kontekstui, reikalaujančiam naujo supratimo ir aktualumo. Ši interpretacijos dinamika glaudžiai susijusi su tuo, kaip Aristotelis kalba apie mintis ir kalbos ženklus. Jis pastebi, kad kaip ir pačios mintys, slypinčios sieloje, nėra savaime nei teisingos, nei klaidingos, taip ir kalbos ženklai – žodžiai – neturi įgimto teisingumo ar klaidingumo. Tik tuomet, kai ženklai sudaromi į tam tikrą struktūrą, vyksta jų jungimas ar atskyrimas, galima kalbėti apie teiginių tikrumą ar klaidingumą (Aristotle 1963, 43). Būtent per šiuos jungimo ir atskyrimo procesus ženklas įgyja funkcinę vertę, leidžiančią kalbai artikuliuoti prasmę ir suformuoti teiginį.

Tokia struktūrinė būtinybė glaudžiai susijusi su šiuolaikinės kalbotyros sąvokomis – kombinacija ir atranka (*combination, selection*), kurias, tyrinėdamas per afazinių sutrikimų poveikį kalbai, analizavo Romanas Jakobsonas (Jakobson 1956, 119). Jo įžvalgos rodo, kad kalba veikia kaip dvi kryptingos ašys: viena grįsta elementų kombinacija (paradigminiu ryšiu), kita – atranka

¹ Fatimos Eloevos vertimas

(sintagmatiskais ryšiais), o šis dualumas yra pamatinis kalbos reikšmių formavimui ir individo polinkiui.

Kitaip tariant, tol, kol neturime bent elementaraus teiginio, kaip antai „žmogus yra baltas“, kalba dar neegzistuoja kaip teiginys. Vien žodis „žmogus“ ar žodis „baltas“, nors ir žymi tam tikrą objektą ar savybę, pats savaime dar nėra nei tiesa, nei klaida (Aristotle 1963, 43). Ši Aristotelio mintis ypač svarbi svarstant ženklo prigimtį: ženklas gali nurodyti, bet negali teigti, kol nėra įtrauktas į tam tikrą kombinaciją, kuri suteikia jam sintaksinę ir semantinę vertę. Ši samprata glaudžiai susijusi ir su Charleso S. Peirce'o interpretanto koncepcija, kurioje ženklas apibrėžiamas kaip santykio tarp objekto, ženklo ir interpretanto rezultatas: „I define a sign as anything which is so determined by something else, called its Object, and so determines an effect upon a person, which effect I call its interpretant, that the latter is thereby mediately determined by the former“ (Peirce 1998, 478)², Ferdinand de Saussure savo kalbos teorijoje taip pat akcentuoja santykinį ženklo pobūdį, teigdamas, jog „kalba yra tarpusavyje susijusių ženklų sistema, o kiekvieno ženklo reikšmė kyla tik iš jo santykio su kitais šios sistemos ženklais“ (Saussure 2006, 67). Panašią poziciją išlaiko ir Augustinas, teigdamas, kad žodis moko tik tada, kai jį atpažįsta siela. Net ir dirbtiniai junginiai, tokie kaip „goat-stag“, kurie yra sudaryti iš dviejų skirtingų sąvokų, vis tiek turi semantinę svorį – jie ženklina tam tikrą įsivaizduojamą objektą (Aristotle 1963, 43). Vis dėlto šių žodžių prasmė ar teisingumas atsiranda tik tuomet, kai prie jų pridedama būtis arba neigimas („yra“ arba „nėra“). Tai rodo, jog reikšmė kalboje atsiskleidžia ne per izoliuotą žodį, bet per jo santykį su kitais kalbos vienetais, galiausiai per jo funkcionavimą sakinio struktūroje.

Ženklo-žodžio funkcijos analizę Aristotelis pradeda nuo vardo sampratos. Vardas (*ὄνομα*) pasirodo kaip pirmasis funkcionuojantis kalbos ženklas. Pasak Aristotelio, vardas yra paskirtas pagal susitarimą: galbūt jo dalys neturi savarankiškos reikšmės, tačiau kai kas nors įvardijama pagal sutartą garsų kombinaciją, šis junginys įgyja ženklo funkciją. Vardas privalo būti apibrėžtas kaip nuoseklus junginys – bet koks garsas ar žodelis gali ką nors atskleisti, tačiau dar nėra paženklintas vardu ir negali atlikti šios funkcijos (Aristotle 1963, 85).

Anot Aristotelio, *De Interpretatione* II skyriuje vardas (*ὄνομα*) apibrėžiamas kaip garsas, kuris: turi reikšmę pagal susitarimą; savaime neturi laiko nuorodos; jo dalys atskirai nėra

² „Ženkla apibrėžiu kaip bet ką, kas yra taip determinuojama kažko kito, vadinamo objektu, ir tuo pačiu sukelia poveikį žmogui – šį poveikį aš vadinu interpretantu, – jog interpretantas tokiu būdu netiesiogiai yra determinuojamas objekto.“ (Vaidilės Juozaitytės vertimas)

reikšmingos (Aristotle 1963, 85). Ši samprata leidžia susieti Aristotelio mintį su Platono *Kratile* plėtojama vardų steigimo problema. Jei Platonui vardas yra instrumentas, kuriuo galima atskleisti daiktų prigimtį, tai Aristotelis vardą suvokia kaip kalbos vienetą, kuris įgyja reikšmę tik konvencijos pagrindu. Vis dėlto abiem atvejais ženklas neveikia kaip savitiksliis daiktas – jis yra nuoroda į kažką už savęs, pažinimo priemonė, o ne galutinė tiesa.

Aristotelis išskiria griežtą struktūrinę kalbos analizę: vardas neturi laiko nuorodos, veiksmažodis – turi, tačiau tik jų junginys sukuria teiginį (Aristotle 1963, 90–91). Platonas, priešingai, vardo vidinę reikšmę sieja su metafiziniu idėjų pasauliu. Visgi tiek Aristotelis, tiek Platonas pripažįsta, kad be nuovokos, be mąstymo, joks žodis, net ir fonetiškai ar struktūriškai tikslus, negali tapti pažinimo šaltiniu. Tai leidžia kalbos ženklą suvokti kaip įrankį, kuris veikia tik tada, kai yra aktyviai interpretuojamas mąstymo procese.

Pagal Aristotelį, ženklas turi dar vieną svarbią funkciją – tapti simboliu (*σύμβολον*). Tai reikšminga vardo savitumui. Ženklo funkciją galima vaizduoti schema:

Ženklas → Simbolis → Vardas

Aristotelis teigia, kad ženklas sukuria simbolį per veiksmą, kurį apibūdina graikiškas žodis *συμβάλλω* (*syballō*). Šis sudurtinis veiksmažodis kilęs iš *σύν* (*syn* – „kartu“) ir *βάλλω* (*ballō* – „mesti, leisti, mėtyti“). Jo pirminis reikšmių spektras apima sąvokas apie susidūrimą, susijungimą, indėlį ar palyginimą. Vadinasi, ženklas, kurdamas simbolį, įgalina dviejų reikšmių suderinimą ar susitikimą – tiek kalbos, tiek pažinimo kontekste (Aristotle 1963, 88).

Platonas, Theaitetos 189e:

συμβάλλειν πρὸς ἄλληλα τὰ λεγόμενα

„Sujungti (arba palyginti) tai, kas yra pasakyta.“³

Šiuo atveju veiksmažodis *συμβάλλειν* reiškia „palyginti“ arba „susieti mintis“ – tai viena iš abstraktesnių reikšmių, kuria vėliau remiasi ir žodis *σύμβολον* (simbolis). Pastarasis pažodžiui reiškia „dalykas, kuris sujungia reikšmes“. Ši sąvoka atsirado iš vaizdingo pavyzdžio: perlaužta lentelė – viena jos pusė atstovauja visumą, bet taip pat ir nurodo į kitą dalį, kuri su ja susisaisto.

³ Fatimos Eloevos vertimas.

Vardas, analogiškai, pats savaime nėra vardas, jei nėra tos lentelės pusės, kuri jį atspindėtų. Kitaip tariant, vardas įgyja savo reikšmę tik tada, kai jis simbolizuoja.

Vadinasi, žodis-ženklas sukuria simbolį, o vardas negali nebūti simbolis. Pavyzdžiui, Augustino *De Magistro*, kaip veikalas, sudarytas iš ženklų, savo pavadinimu simbolizuoja turinį. Šis dialogas kalba apie pažinimo procesą, tačiau jo tikroji reikšmė atsiskleidžia tik įsigilinus: jis kalba ne šiaip apie mokytoją, bet apie *interior magister* – vidinį mokytoją, kuris veda prie tiesos.

Kitą ženklo funkciją Aristotelis aptaria analizuodamas veiksmažodį. Anot Aristotelio, veiksmažodis yra kalbos ženklas, kuris papildomai žymi laiką ir nurodo į tai, kas pasakoma apie subjektą, tačiau pats savaime dar neteigia nei buvimo, nei nebuvimo (Aristotle 1963, 44). Veiksmažodžiu (*ῥῆμα*) laikomas tik toks žodis, kuris: reiškia veiksmą ar būseną, susijusią su laiku; papildomai žymi esamąjį laiką; nėra savarankiškas teiginys, bet gali tapti teiginiu, kai sujungiamas su subjektu. Pavyzdžiui, žodis „pasveiksta“ yra veiksmažodis, nes nurodo į tai, kas vyksta dabar. Tuo tarpu tokie žodžiai kaip „pasveiko“ ar „pasveiks“ nėra tikrieji veiksmažodžiai, bet jų linksniuotės (inflexions) (Aristotle 1963, 44). Ši skirtis pabrėžia Aristotelio akcentuojamą esamojo laiko aktualumą ir ženklo santykį su dabartimi – veiksmažodis glaudžiai susijęs su to, kas vyksta „dabar“, ženklinimu.

Vis dėlto Aristotelis neatmeta veiksmažodžio supanašėjimo su vardu. Išstartas vienas veiksmažodis primena daiktavardį, nes nurodo į tam tikrą objektą ar veiksmą, tačiau dar neteigia nei buvimo, nei nebuvimo. Kalbėtojas ištaria veiksmažodį, sustabdo mintį, o klausytojas – dėmesį, tačiau dar nėra nustatyta, ar tai yra, ar nėra. Net tokie žodžiai kaip „būti“ ar „nebūti“ nėra ženklai to, kas realiai egzistuoja – jie tik papildomai nurodo į tam tikrą junginį, kuris negali būti mąstomas be savo sudedamųjų dalių (Aristotle 1963, 45)⁴.

Toliau pateikiu IX skyriaus apžvalgą pagal A. Jaskelevičiaus vertimą ir analizę (*Aristotelis, Peri Hermeneias*, IX skyrius, vert. A. Jaskelevičius, *Problemos* 106 (2024): 215). Šiame straipsnyje lyginamos dvi semantinės kryptys: okamistinė ir pirsiškoji. Abi šios perspektyvos yra reikšmingos mano darbo kontekste, nes leidžia grindžiamai sieti Augustino ženklo sampratą su tiek viduramžių, tiek šiuolaikinių lingvistų teorijomis.

Pirsiškoji semantika yra tiesiogiai susijusi su ženklo funkcijos analize, o, okamistinė semantika savo ruožtu yra artimesnė Augustino mąstysenai – arba tiksliau, priešokamistinei, ankstyvesnei sampratai – kadangi ji neabsoliutina ženklo kaip tiesos laidininko. Pasak Ockhamo,

⁴ O Augustinas sako, kad reikšmę turi visi ženkilai-žodžiai, nes nė vienas jų nėra ištariamai veltui, o kažko priminimui (*De Magistro*).

žodis nėra tiesa pats savaime: jis tik rodo, žymi, tačiau pažinimas įvyksta ne kalboje, o mąstyme. Ši mintis yra itin artima Augustino *interior magister* koncepcijai, pagal kurią tik vidinis mokytojas – ne išoriniai ženklai – suteikia tikrą pažinimą. Ockhamas (1280–1349) šią idėją formuluoja per sąvokos (*conceptus*) kaip mąstymo vieneto prote sampratą. Jis pabrėžia, kad kalbiniai ženklai egzistuoja tik kaip nuorodos į vidines sąvokas, todėl svarbiausias lieka mąstymo procesas, o ne pačių ženklų substancialumas. Pagrindinė Okamo logikos nuostata – jei norima ką nors pasakyti, tai reikia daryti kuo glaustiau, ekonomiškiau ir aiškiau. Toks ekonominis kalbos modelis leidžia ženklui funkcionuoti efektyviai ir be perteklinių semantinių spekuliacijų (Spade 2023).

IX skyriuje svarstoma, ar teiginys apie būsimą įvykį (pavyzdžiui, rytojaus jūrų mūšį) jau dabar yra teisingas arba klaidingas, ar tokie teiginiai neturi fiksuotos reikšmės iki paties įvykio faktiškumo. Ši klasikinė modalumo problema susijusi ne tik su logikos teorija, bet ir su ženklų veikimo principu – ar kalbinis ženklas įpareigoja tiesai, ar tik nurodo į galimą prasmę. Šiuolaikinėje semiotikoje ši įtampa iš naujo suformuluojama Charleso S. Peirce'o trinarėje ženklo teorijoje, pagal kurią ženklas veikia tik tada, kai suformuojamas interpretantas – mentalinė reakcija, interpretuojanti ženklo ryšį su objektu (Peirce 1998, 478). Taigi ženklas nėra būtinas, jis tik galimas įvykis – interpretacijos akimirkos produktas. Ši mintis stebėtinai artima Augustino ženklo sampratai, kuri ypač ryški tiek *De Magistro*, tiek *Confessiones*. Augustinui ženklas (*signum*) nėra tiesos laidininkas: jis tėra nuoroda, o ne substancija. Todėl žodžių pasaulyje vyrauja ne būtinybė, o pažinimo galimybės sąlygiškumas (Augustinas 1999, 11.36). Tuo tarpu okamistinėje semantikoje, susiformavusioje XIV a. scholastinėje logikoje, ženklas laikomas nuoroda į sąvoką prote. Ockhamas pabrėžia, kad kalbiniai ženklai tik pažymi, bet nėra realių dalykų – jie yra mentalinės funkcijos, todėl ir jų reikšmė yra situacinė, kontingentinė (Spade 2023).

X–XIV *De Interpretatione* skyriuose Aristotelis aiškiai skiria vardus, neapibrėžtus vardus, veiksmažodžius ir jų kombinacijas teiginyje. Teiginio sandara tampa formalia – tai leidžia argumentuoti, kad ženklas kalboje įgauna reikšmę tik sintaksiškai funkcionuodamas, kitaip tariant, kaip veiksmas junginyje. Pavyzdžiui, įvardis „kiekvienas“ nereiškia universalio, o tik tai, kad šalia esantis vardas traktuojamas universaliai. Tai labai artima Ockhamo mentalinei semantikai, kuri taip pat pabrėžia ženklo kontekstualumą (Pabijutaitė ir Gricius 2024, 218).

Aristotelio aiškinimai dažnai įgyja žodžių žaismo formą, pavyzdžiui: „Taigi tai, kas yra, būtina yra tada, kai yra, o tai, ko nėra, būtina nėra tada, kai nėra. Bet nei viskas, kas yra, būtina yra,

nei viskas, ko nėra, būtina nėra“ (Pabijutaitė ir Gricius 2024, 218). Ši stilistika atskleidžia Aristotelio siekį išlaikyti griežtą logikos struktūrą net kalbos ženklų lygmenyje.

Analizuodama paskutiniuosius skyrius (X–XIV), išskiriu šias svarbiausias išvadas:

- Teiginys turi būti vienas tiek pagal formą, tiek pagal turinį – gramatinė jungtis dar negarantuoja semantinio vientisumo.⁵
- Pateikiamas pagrindas analizuoti sakinius kaip veiksmo struktūras – ne viskas, kas ištariama kaip sakiny, yra logiškai vientisa išraiška.⁶
- Skiriami du galėjimo tipai: aktualusis ir potencialusis.⁷
- Ženklo reikšmė kalboje atsiskleidžia per galimumo sąsają – kalba ne nusako tiesą, o rodo galimybę, todėl reikšmė tampa situacine, o ne absoliučia.⁸
- Neigimas nėra simetriškas: neigti „galima būti“ nėra tas pats, kas teigti „galima nebūti“. Tai pabrėžia loginės struktūros įtampą ženklų veikime.⁹
- Tikroji loginė priešybė yra priešara (*contradictio*), o ne paprasta priešybė (*contrarium*), nes ji labiausiai klaidina kalbos prasmės suvokimą (Aristotle 1963, 66).

Nors Aristotelis laikosi griežtos logikos sistemos, ši struktūra leidžia įžvelgti ir tam tikrą „žaidimo“ funkciją. Perpratus loginės kalbos ženklų taisykles, griežtą Aristotelio logiką galima interpretuoti ir kaip potencialą alternatyvioms semantinėms struktūroms, pavyzdžiui, absurdo logikai. Ši vėliau suformavo atskirą žanrą, kuris per nesuderinamumą ir prieštarą sukuria naujas prasmės formas – paradoksaliai virstančias darniu beprasmybės ir absurdiškumo vaizdiniu.

Apibendrinant galima teigti, kad Περὶ Ἑρμηνείας traktate Aristotelis suvienija kalbą, mintį ir logiką, parodydamas, jog kalbos struktūra lemia galimybę kalbėti apie tiesą. Pats kalbinis ženklas veikia pagal gramatikos ir logikos dėsnius, tačiau niekuomet nebūna savaime tiesos laidininkas. Ši pamatinė įžvalga leidžia Aristotelio traktatą interpretuoti kaip vieną pirmųjų sistemingų teorijų apie

⁵ Ši idėja svarbi teatrinei kalbos analizei: scenoje frazė gali būti viena, bet žymėti skirtingus veiksmus ar prasmes.

⁶ Teatrinis kalbėjimas reikalauja gramatinių ir semantinių sluoksnių suderinimo, tačiau, jei žaidžiama priešingai – nesuderinamumas gali sukurti naujų reikšmių

⁷ Aktualu analizuojant teatrinį veikimą – nes scena nuolat balansuoja tarp to, kas yra pasakoma (aktualu), ir to, kas gali būti suprata (potencialu) t.y. nutylima

⁸ Tai artima tiek Ockhamo, tiek Peirce'o požiūriui.

⁹ Teatrinėje kalboje „būti ar nebūti“ dažnai nėra faktas, o būseną, potencialumas, todėl Aristotelio modalinė logika leidžia pagrįsti, kaip iš gramatinės struktūros pereinama į veikimo situacijas.

prasmingą kalbėjimą ir loginių teiginių sandarą. Aristotelio pateiktos kalbos ženklų struktūros idėjos tampa esminiu atskaitos tašku, leidžiančiu lyginti ir interpretuoti Platono, šiuolaikinių lingvistų bei Augustino *De Magistro* veikale išdėstytas ženklo sampratas.

2. *De Magistro* kalbos ženklų-žodžių problematika ir semantika

2. 1. Kalvos ženklų klasifikacijos kontekstai Augustino *De Magistro* analizei

Šis skyrius skirtas Augustino kalbos ženklų definicijos ir funkcijos problematikai, analizuojant veikalo *De Magistro* turinį. Tačiau šios analizės neįmanoma atlikti izoliuotai — būtina pasitelkti ir kitų autorių pavyzdžius. Platono *Kratilas* bei Aristotelio *De Interpretatione* buvo aptarti neatsitiktinai. Prieš pereidama prie *De Magistro* analizės, glaustai apžvelgsiu pagrindines šiuolaikinių lingvistų (Ferdinando de Saussure'o, Charleso S. Peirce'o ir Ludwigo Wittgensteino) bei paties Augustino ženklų klasifikacijas.

Ferdinandas de Saussure'as kalbos ženklą apibrėžia kaip dvinarį vienetą, sudarytą iš signifikato (reiškiančiojo, t. y. akustinio vaizdo) ir signifikanto (reiškiamo, t. y. sąvokos), tarp kurių nėra natūralaus ryšio — jų sąsaja yra arbitralinė, grindžiama sutartimi (Saussure 2014, 81–83). Kaip jis rašo: „Siūlau palikti žodį *ženklas* [signe] visumai žymėti, o sąvoką ir akustinį vaizdą pakeisti atitinkamai signifikantu [signifié] ir signifikatu [signifiant]. Pastarieji du terminai yra pranašesni, nes žymi priešpriešą, kuri juos skiria arba vieną nuo kito, arba nuo visumos, į kurią jie įeina. O terminu *ženklas* reikia pasitenkinti todėl, kad nežinoma, kuo jį pakeisti, nes kasdienė kalba neteikia nieko kita“ (Saussure 2014, 101). Kalba suprantama kaip struktūrinė sistema, kurioje kiekvieno ženklo reikšmė kyla tik iš jo skirtumo santykyje su kitais ženklais — vadinamoji diferencinė vertė (Saussure 2014, 84–86). Saussure'as taip pat išskiria du pagrindinius ženklų ryšio būdus: sintagminius (linijinius) ir asociacinius (paradigminius) (Saussure 2014, 90–91). Ženklo reikšmės nėra pastovios ar turinčios „teigiamą turinį“ — jos atsiranda iš skirtumo, o ne iš teigiamų terminų.

Charlesas S. Peirce'as ženklus klasifikuoja pagal jų santykį su tuo, ką jie žymi. Svarbiausioje klasifikacijoje, pristatytoje skyriuje „The Classification of Signs“, jis išskiria tris pagrindinius ženklų tipus: ikoną, indeksą ir simbolį. Ikona yra ženklas, kuris nurodo į objektą per panašumą; indeksas turi fizinį ar priežastinį ryšį su objektu, o simbolis grindžiamas sutartiniu, kultūriniu pagrindu, kai ženklas įgyja reikšmę per interpretanto struktūrą (Atkin 2023). Peirce'o

ženklų teorija remiasi ne binarine, o triadine schema: kiekvienas ženklas egzistuoja kaip santykis tarp ženklo, objekto ir interpretanto, kuris aktyviai konstruoja reikšmę (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2023, “The Triadic Sign Relation”).

Ludwigas Wittgensteinas nepateikė sisteminės ženklų klasifikacijos, tačiau jo požiūris į ženklus radikalai kinta tarp dviejų pagrindinių filosofijos etapų. Ankstyvajame veikale *Tractatus Logico-Philosophicus* ženklas yra sakinio dalis, vaizduojanti faktą — reikšmė kyla iš struktūrinio atitikimo tarp ženklo ir pasaulio (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2023, “Tractatus”). Vėlyvojoje filosofijoje (*Philosophical Investigations*) jis atsisako vaizdo teorijos ir tvirtina, kad žodžių reikšmė priklauso nuo jų vartojimo kalbos žaidimuose, t. y. nuo praktinio konteksto, kuriame jie pasirodo (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2023, “Later Philosophy of Language”).

Paties Augustino ženklų klasifikacija atsispindi jau vėlesniame (nei *De Magistro*) traktate *De Doctrina Christiana*. Jame išskiria dvi pagrindines jų rūšis: natūraliuosius ženklus (*signa naturalia*) ir duotuosius (*signa data*) (Jackson 1981, 10). Remiantis B. Darrellu Jacksonu, natūralieji ženklai yra tie, kurie rodo reiškinių be sąmoningo ketinimo (pavyzdžiui, dūmai rodo ugnį), o duotieji — tie, kuriuos vienas subjektas sąmoningai naudoja tam, kad perteiktų mintį kitam (pvz., žodžiai, gestai ar simboliai).

Visgi pirmasis Augustino kūrinys, kuriame iškeltas ženklų klausimas ir tarsi suformuota ženklų teorija, yra *De Magistro*. Nors ši teorija dar nėra aiškiai artikuliuojama kaip sisteminė doktrina, ji žymi pradžią Augustino semiotiniams apmąstymams. Domenico Gentili *De Magistro* leidinio įvade rašo: „Pitagoras pirmasis pradėjo kalbėti, jog esama atitikimo tarp žodžių ir daiktų prigimties. Tačiau Dėmokritas jam atkirto, jog žodžiai yra atsiradę steigimosi, atsitiktinumo bei susitarimo dėka, o jų uždavinys — sukurti panašybę, regimybę, anapus kurios nėra jokio daikto“ (Adomėnas 1999, 8). Ši priešprieša tarp φύσις (physis – prigimtis), νόμος (nomos – įstatymas/nutarimas) ir τύχη (atsitiktinumas) leidžia Augustinui, kaip ir Platonui, palaikyti ženklų prigimtinių (*signa naturalia*) sampratą. Tačiau vartodamas kalbą jis neišvengiamai įtraukia ir *signa data* sampratą. Ženkilai nurodo į prigimtį, kurią bendraudami žmonės vieni kitiems primena bendro susitarimo dėka. Pagrindinis *signa data* pavyzdys *De Magistro* dialoge yra žodžiai: jie neturi tiesioginio, prigimtinio ryšio su tuo, ką reiškia, nes jų reikšmės yra socialiai konstruotos. Šiai kategorijai taip pat priskirtini rankų mostai, simboliai, rašytinis tekstas ar garsiniai signalai, naudojami bendravime. Nors *De Magistro* pradžioje Augustinas svarsto kalbos ženklų reikšmę, autorius nuolat kvestionuoja jų atsiradimo ir prasmės priklausomybę nuo žmogaus valios.

Analizuojant *De Magistro*, akivaizdūs tam tikri ženklų sampratos teorijos sutapimai su vėlesnių lingvistų idėjomis. Visgi nei Ferdinand de Saussure, nei Charles S. Peirce Augustino necituoja. Tik Wittgensteinas minėjo Augustiną – tačiau kritiškai, daugiausia remdamasis *Confessiones* (*Išpažinimų*) fragmentais. Verta pažymėti, kad *Confessiones* rašytos visai kitu tikslu nei *De Magistro*, todėl vertinti Augustino ženklų teoriją vien remiantis autobiografiniu kūrinio būtų netikslu. *Confessiones* yra egzistencinio apsivalymo tekstas, tuo tarpu *De Magistro* orientuotas į konceptualų svarstymą apie kalbos ženklų prasmę. Nepaisant žanrinių skirtumų, abi knygos liudija Augustino pastangas apmąstyti kalbą ir jos ribotumą. Rašant *De Magistro*, Augustinas dar nebuvo tapęs vyskupu, o tai atsispindi veikalo tonacijoje – čia juntama tiek filosofinė branda, tiek ieškojimo nuotaika.

Dialogo dinamikoje kalba atsiskleidžia kaip daugialypis reiškiny: ji apima ne tik šneką, bet ir refleksiją apie šneką, garsus, tylą, gestus, laiką, egzistenciją, meninę raišką. Tai, kas prasideda nuo fonemos, išsiplečia iki ontologinio mastelio. Augustinas šioje tradicijoje užima tarpinę poziciją – tarp Platono ir šiuolaikinių lingvistų – ir tai tik dar labiau pabrėžia kalbos aktualumą žmogui.

De Magistro jau vystomi tie patys ženklų hermeneutikos principai, kuriuos vėliau Augustinas išplėtos *De Trinitate*. Skaitydama *De Magistro* buvau įsitikinusi, kad Evangelijos pagal Joną pirmąją eilutę Augustinas turėtų susieti su semiotika ir semantika. Ir, be abejonės, Augustinas ją pateikia: „In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum“¹⁰ (Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XV, 10, 19). Ši eilutė tampa pamatine žodžio sampratos verte, kurią Augustinas suformuluoja taip: „Proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen“¹¹ (Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, XV, 10, 20).

Tačiau dar iki *De Trinitate* pasirodymo, šią kryptį liudija *De Magistro*. Pats dialogo pavadinimas (lot. *magister*) semantiškai nurodo siekį į tai, kas aukštesniau: „magis“ („daugiau“) ir agento galūnė „-ter“ (veikiantysis). Verta klausti, ar tas mokytojas, apie kurį kalbama dialoge, tikrai yra Augustinas. Pradžioje jis bando įtikinti savo sūnų, kad kalba skirta mokymui (Augustinas 1999, *De Magistro*, 1.1), tačiau veikalo pabaigoje pateikia paradoksalią išvadą, kvestionuodamas tiek mokytojo, tiek kalbos reikšmingumą (Augustinas 1999, *De Magistro*, 14.45–46). Manau, šis paradoksas yra sąmoningas Augustino sumanymas, siekiant parodyti kalbos ženklo-žodžio

¹⁰ Jn 1.1

¹¹ Taigi, žodis, kuris skamba išorėje, yra ženklas vidinio židinio, kuriam tikrojo žodžio vardas pritinka labiau“ (laisvas V. Juozaitytės vertimas)

ribotumą. Nuo pradžios iki pabaigos dialoge vyksta „sokratiška“ pribuvėjos diskusija, kurios galutinė stotelė – ne išorinis mokytojas, o vidinis (*interior magister*). Šis vidinis mokytojas pasiekiamas ne per ženklus, o per asmeninį mąstymą ir savęs pažinimą.

Dialogas *De Magistro*, turi įspūdingai savitą atmosferą — jis prasideda *in medias res*, tarsi skaitytojas būtų patekęs į jau vykstantį pokalbį, be išorinės ekspozicijos. Šis dramaturginis principas, būdingas teatrui, kuria įtampą tarp klausiančiojo ir atsakančiojo, tarp ženklo ir prasmės, tarp išorinio ir vidinio mokytojo, taip įtraukiant skaitytoją į mąstymo procesą kaip gyvą veiksmą. Vaizduotėje kuriasi vietos ir laiko aplinkybės, o kontekstas už teksto ribų suteikia papildomos reikšmės. Žinia, kad Adeodatui buvo lemta gyventi trumpai, užkoduoja vidinę dramą: „Suo loco genus hoc repugnantiae, si Deus siverit, planius intellegemus“¹² (Augustinas 1999, *De Magistro* 2.4). Tačiau tokios galimybės ateityje neliko. Adeodato netektis mums kelia gailestį – juk *Išpažinimuose* (IX, 6, 14) Augustinas apibūdina savo sūnų kaip ypatingą jaunuolį, kurio jaunas amžius, bet brandi sąmonė kėlė net šiurpą: sūnaus kalba tarsi pranoko patį Augustiną. Nepaisant to, jo mirtis, anot tėvo, išsklaidžiusi baimę. Galbūt tai tik paguoda, tačiau faktas, kad toks žingeidus ir protingas jaunuolis mirė per anksti, neišvengiamai siūlo jį romantizuoti ir dialoge suteikti daugiau reikšmės būtent jo idėjoms. Sūnus Adeodatas, kaip veikėjas, turi privilegiją: jo idėjos yra laisvesnės, o jaunas amžius suteikia atleidimą nuo kritikos ir nuo atsakomybės už „būtinai teisingą“ atsakymą. Šeimyninis artumas suteikia galimybę Augustinui ir Adeodatui kalbėtis laisviau – jie pažįsta vienas kitą ne tik kalbos struktūromis, bet ir intuityviai¹³. Tai akcentuoja tarpasmeninio ryšio svarbą: santykis tarp kalbančiųjų visada daro įtaką žodžių prasmei. Nepažįstant pašnekovo, jo kalbos turinys gali būti teisingai ar neteisingai suprastas, tačiau neperprantamas intencijos lygmeniu. Tėvo ir sūnaus atvejis parodo, kaip gilus pažinimas palengvina bendravimą, bet kartu sukuria poreikį būtinai susikalbėti. Šis asmeninis aspektas išryškina kalbos ženklų interpretacijos kompleksiskumą: reikšmė neatsiejama nuo sakinio, konteksto ir bendrystės. Tai įrodo ir Adeodato žodžiai: „Vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum“¹⁴ (Augustinas 1999, *De Magistro* 2.3). Kitaip tariant, žodžiais jis išreiškia, kad negali išreikšti. Žmogus iš prigimties linkęs reikšti mintis, tačiau tam būtina semiotika. Augustinas apie tai užsimena jau *Išpažinimų* pirmojoje knygoje, stebėdamas kūdikius, kurie savo norus reiškia gestais ir per rodymą pažįsta vardus (*Išpažinimai* I.

¹² „Tinkamu laiku, jei Dievas duos, išsamiau apsvarstysime šį prieštarinę atvejį“ (Augustinas 1999, 39)

¹³ Tai nėra vienintelis Augustino dialogas, kuriame pašnekovai turi giminystės ryšį - dar yra dialogai: *De Vita Beata*, *De Ordine*.

¹⁴ „matai, ką noriu pasakyti, tik negaliu išreikšti“ (Augustinas 1999, 38).

8.13). Šis vadinamasis ostentivusis mokymas – objekto įvardijimas jį parodant – buvo svarbus tiek Augustinui, tiek vėliau Ludwigui Wittgensteinui, kuris šiuo pavyzdžiu pradeda *Philosophische Untersuchungen* (liet. *Filosofiniai tyrinėjimai*). Wittgensteinas kritikuoja Augustiną už tai, kad šis sutelkia dėmesį į daiktavardžius, tokius kaip „žmogus“, „cukrus“ ar „stalas“, ignoruodamas funkcinis žodžius – „ne“, „bet“, „galbūt“ – kurie neturi referentinio objekto, tačiau yra esminiai prasmei ir gramatikai (Wittgenstein 2025). Tačiau, kaip pastebi Burnyeat, Wittgensteino kritika remiasi ribotu *Išpažinimų* konteksto supratimu: „Augustine claims that his elders did not teach him to speak. He taught himself. Fewer still, I imagine, will be aware that on this point the adult Augustine's account of his childhood derives from a quite general philosophical thesis to the effect that no man ever does or can teach another anything“ (Burnyeat 1987, 1). Augustinas pabrėžia, kad suaugusieji nemokė jo kalbėti, o jis pats, Dievo duotos proto šviesos dėka, mokėsi suprasti: „Non enim docebant me maiores homines, praebentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinae sicut paulo post litteras, sed ego ipse mente, quam dedisti mihi, Deus meus“¹⁵ (*Confessiones* I.8.13). Būtent ši mintis – ar žodis iš tiesų gali ko nors išmokyti – yra pagrindinė tema *De Magistro* dialoge, nors Wittgensteinas, tikėtina, jo tiesiogiai neskaitė. Nepaisant to, kaip matysime vėliau, Wittgensteino teorija ir Augustino ženklo samprata yra artimesnės viena kitai, nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

2. 2. De Magistro analizė per teksto dalių komentavimą

Į dialogą skaitytojas įvedamas nuo momento, kai Augustinas sako, jog klausiama tam, kad klausiamąjį ko nori išmokyti. Būtent tai Augustinas daro nuo pradžios – užduoda Adeodatui klausimą taip, kaip nori išmokyti:

AUG. „Nam quaero abs te, utrum o baliā causā interrogas, nisi ut eum quem interrogas doceas quid velis?

AD. – Verum dicis.“¹⁶ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 1.1).

¹⁵ „Ne vyresnieji mane išmokė, pateikdami žodžius tam tikra tvarka, kaip jie vėliau mokė pažinti raides, o aš pats išmokau, vadovaudamasis protu, kurį tu man davei, mano Dieve“ (Augustinas 2019, 48)

¹⁶ „argi klausi ne tam, kad klausiamąjį išmokytum ko norįs? AD. – Tiesą sakai.“ (Augustinas 1999, 33).

O veikalo pabaigoje: „Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te docuit“¹⁷ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 14.46)

Augustinas tarsi užkoduoja reikalingumą kritiško mąstymo. Jei jo nėra: „tu adhuc non potes discere.“¹⁸ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 14.46).

Visgi tai nėra priekaištas, o veikiau, išvada, kad svarbiau ne pats mokymas, o mąstymas – mat jei Adeodatas sugeba abejoti ir savarankiškai mąstyti, tai suteikia prasmę ir pačiam dialogui bei jo kalbai.

Adeodatui atrodo, kad kalbėdami mes galime ir mokytis ir mokyti, tačiau Augustinas pripažįsta tik vieną variantą – kalbame, kad mokytume. Bet juk tiek Adeodatas, tiek Augustinas vienas kito klausinėja, tarsi norėdami išmokti. Tai tarsi analogija ženklui, nurodančiam patį save (kaip ženklas žodį, žodis – ženklą (Augustinas 1999, *De Mag.*, 5.11), jie klausdami mokosi vienas iš kito, taip pat ir moko. Klausimui naudojama kalba taip pat kaip ir atsakymui, tačiau klausimas teikia dialogui paspirtį, inicijuoja aktyviai tęsti pokalbį. Taip susiformuoja kalbos ženklo-žodžio funkcija – vesti mintį į priekį. Taip po truputį Augustinas ir Adeodatas pereina į metafizinį lygį - reikia ieškoti dialogo esmės, nes pašnekesyje ji turį atsiskleisti savaime.

Adeodatas Augustinui nepasiduoda ir ieško argumentų. Sako, kad kalbėti, reiškia tarti žodžius, o tą darome ir dainuodami¹⁹. Tačiau dainuoti galime vieni – nėra ką mokyti. Dainavimas, sako Adeodatas, nebūtinai primena, tai gali kilti iš malonumo pačiam dainavimui. Dainavimas be žodžių – nėra kalbėjimas. Vadinasi, dainavimas - atskiras reiškiny, kuriame *gali būti* pasitelkiamas ir tekstas. Dainavimas „be teksto“ – malonumas, su tekstu – ir malonumas ir mokymas primenant²⁰.

Vėliau Adeodatas kelia itin reikšmingą išvalgą pamatinei *De Magistro* kalbos ženklo sampratai. Adeodatas sako, jog *melsdamiesi tarytum kalbame*, tačiau kalbėdami su Dievu negalime jo nei pamokyti nei ko priminti. Šis teiginys, nors ir prieštaraujantis komunikacinio kalbos akto sampratai, iš tiesų tik patvirtina Augustino teoriją apie žodį kaip priminimą per religinės kalbos prizmę. Malda transformuoja kalbos, kaip žodžio, ženklą į mintį, nes kalbėti-melstis galima ir mintyse. Pati žodžio etimologija sufleruoja kalbėjimą: jis kildinamas iš daiktavardžio *ōs*, *ōris* („burna, kalba“), turinčio šaknį *ōr-* („tarti, kalbėti“), o kalbėjimas tyloje - religinės kalbos

¹⁷ „O jeigu nepripažįsti esant teisinga – tada nei aš, nei jis tavęs neišmokėme“ (Augustinas 1999, 33)

¹⁸ „tu vis dar nepajėgi mokytis“ (Augustinas 1999, 33)

¹⁹ (Augustinas 1999, *De Magistro*, 2 sk.)

²⁰ Beje, X *Išpažinimų* knygoje Augustinas pripažįsta giedojimą kaip laidininką su Dievu, tačiau stengiasi nepasiduoti ausims teikiamam malonumui, o kreipti dėmesį į turinį.

funkciją. Augustinas remiasi Evangelija pagal Matą²¹ ir, kaip pavyzdį, pateikia slaptų kambarėlių kontekstą: slapti kambarėliai „siūlo“ neveidmainiauti – nemeluoti, o sakyti tiesą, net kai niekas to negirdi – vadinasi sakyti ją sau. Tai, kas išsakoma malda, lieka slaptuose „žmogaus sielos kambarėliuose“. Jie yra atviri Dievui, jis jau žino vidinius troškimus *a priori* - nebūtina išsakyti žodžiais visko, kas glūdi *animae secretis* ir bandyti apnuoginti sielą, nes žodis negabus perteikti visos reikšmės. Kadangi Dievas Augustinui yra pati Tiesa (*Veritas*), tai kalbėjimas *Dievui* yra kalbėjimas *Tiesai* ir Tiesos akivaizdoje. Todėl religinis žodis padeda apibrėžti kalbos ženklą ne per išorinę perteikimo funkciją, bet per vidinės reikšmės aktualizavimą. Malda – tai ženklas, kuris nurodo į mintį, bet sykiu ir į tai, kas viršija žodžio galimybes. Žodžiai maldoje tampa tik išoriniais simboliais to, kas lieka sąmonėje ir todėl primena Platono metaforą apie žodžius kaip sielos antkapius (Platonas, *Kratilas*, 400c) - išorinis garsas tik dalinai perteikia vidinį turinį.

Iš kitos pusės, Adeodato svarstymai Augustino dialoge (*De Magistro*, 1.2), kuriuose teigiama, kad maldoje žmogus nei moko, nei perduoda informaciją, gali būti interpretuojami šiuolaikinės kalbos aktų teorijos požiūriu kaip nurodantys į lokucinio akto pobūdį. Pasak Johno L. Austino, kalbiniai aktai apima ne tik lokucinį (informacinį) lygmenį, bet ir illokucinį – veiksmą, kuris atliekamas per kalbą. Johnas Searle’as, plėtodamas šią teoriją, klasifikavo illokucinius aktus, tarp jų – direktyvas (prašymus, įsakymus) ir ekspresyvus (emocinės būsenos išraiškas), prie kurių gali būti priskiriama ir malda. Taigi malda nėra informacijos perdavimas, o tam tikras pragmatinis aktas, atliekamas prieš Dievą kaip adresatą, kur svarbu ne tai, kas sakoma, bet tai, kas atliekama žodžių pagalba (Austin, 1962 Searle, 1969, 1979).

Kaip mąstydami žodžiais kalbame viduje – sielos gelmėse, taip ir kalbėdami garsiai išreiškiame mintį: kartojami prasmingi žodžiai, pavyzdžiui, maldos, įstringa atmintyje ir padeda protui pasiekti jų vidinę intenciją. Tokiu būdu kalbos ženklas, ypač religinio žodžio kontekste, padeda išgryninti kalbos ženklo apibrėžtį ne vien kaip formalią, bet ir pažintinę, ir egzistencinę struktūrą. Adeodatas sutinka su Augustino pateikta ženklų apibrėžtimi, kuri ne tik įvardija, bet ir implikuoja jų funkciją bei vidinę loginę įtampą: jei ženklas žymi, vadinasi, jis negali nežymėti. Kitaip tariant, ženklas nešališkai tėra tai, kas nurodo į ką nors kita, ir tuo pat metu – negali būti be šio „į ką nors“ nukreipimo. Todėl *verba signa esse* (žodžiai yra ženklai) (Augustinas 1999, *De Magistro*, 2.3).

²¹ Mt 6.6-9

Vergilijaus eilutę „*Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui?*“²² (Virgil, *Aeneid* 2.659) Augustinas cituoja dialoge, norėdamas patikrinti, ar Adeodatas tikrai supranta eilutės turinį (Augustinas 1999, *De Mag.*, 2.3). Augustino tikslas yra dviprasmiškas: jis atskiria supratimą kaip gramatinę ar sintaksinę analizę nuo gilesnio semantinio ir žymėjimo supratimo. Adeodatas mano ją suprantąs – tiek jos sintaksinę struktūrą, tiek ir iš pažiūros aiškią mintį, tačiau, pradėjęs nagrinėti eilutę, ji jam tampa nebeaiški ne minties, o žodžio žymėjimo klausimu.

Žodžio–ženklų funkcijos problema, įvardijant visus šiuos žodžius kaip ženklus, Adeodatui iškyla tuomet, kai gilinamasi į kiekvieno jų prasmę atskirai. Tai patvirtina Ferdinando de Saussure'o teorija, kad kalba yra tarpusavyje susijusių ženklų sistema, o kiekvieno ženklo reikšmė kyla tik iš jo santykio su kitais šios sistemos ženklais (Saussure 1983, 120). Nei „si“ („jeigu“), nei „nihil“ („niekas“) Adeodatui nesufleruoja jokio žodinio išreiškimo, paaiškinančio, kas jie tokie; jų vertė atrodo menka: *si* – tik jungtukas, *nihil* – nes niekas. Tačiau tiek jungtukas, tiek daiktavardis visgi privalo turėti semiotinę prasmę, nes kitaip būtų nereikalingi – o taip būti negali, nes kalbėdami mes bandome kažką priminti, o šie žodžiai–ženklaai yra reikalingi jungtinio prasmei išpildyti.

Tačiau būtent *nihil* „sulaiko“ Augustino ir Adeodato pokalbį, vadinasi, atlieka funkciją ir nėra bereikšmis. *Nihil*, savo „nebuvimu“, ima funkcionuoti kitame lygmenyje – kaip diskusijos atspirtis ir nauja prasmė šiam žodžiui. *Nihil* neveikia kaip žodis, žymintis konkretų objektą, bet tampa ženklu, kuris veikia santykio ir krypties principu. Tai primena Charleso S. Peirce'o išskirtą simbolinį ženklą – tokį, kurio reikšmė kyla ne iš panašumo ar priežastinio ryšio, bet iš sutartinio, kultūriškai įtvirtinto žymėjimo, palaikomo interpretanto struktūroje (**Stanford Encyclopedia of Philosophy 2023, “The Classification of Signs”**). Tačiau ir vardai yra žodžiai, o toliau išsiaiškiname, kad žodžiai yra ženklai (Augustinas 1999, *De Mag.*, 2. 3). Pateikdama *De Magistro* ženklų definiciją, minėjau, jog ženklas negali nežymėti, vadinasi, galima atskirti, kas nėra ženklas – ogi tai, kas nežymi *nieko*. Tačiau *niekas* - taip pat yra ne kas kita, o ženklas, kuris žymi *nieką* – įrodo jo būtį. Net „niekas“ tampa „kažkuo“, kai žymi minties sustojimą, abejonę ar spragą – tai nebe tuštuma, o prasminis laukas, semiotiškai produktyvus.

Kitus eilutės žodžius Adeodatas bando taisyklingai įvardyti kitais panašių reikšmių žodžiais. Tad Augustinas pareiškia, jog jų aiškinimosi tikslas nėra taisyklės, o veikiau pokalbio reikšmingumas ir gebėjimas surasti „patį dalyką“: „*Ut concedam tibi haec ita esse, nec enumerem quam multa fortasse praeter hanc tuam regulam repetiantur <...> ego autem illa ipsa quorum haec*

²² „Jeigu patinka dievams, kad iš miesto nieko neliktų“ (A. Dambrausko vertimas)

signa sunt, mihi, si poses, vellem ut ostenderes.“²³ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 2.4). Taip ženklo samprata imama plėtoti ne tik kaip žodis, bet ir gestas, kaip ostentivus ženklas. Dialoge nagrinėjama, ar galima parodyti žodžio reikšmę tiesiog nurodant į objektą. Augustinas kelia klausimą, ar ženklas gali tiesiogiai perteikti tai, ką jis žymi? Tai problema, susijusi su ostensyviumu²⁴ (nuo lot. *ostendere*) mokymusi, t. y. kalbos ir tikrovės ryšio nustatymu: kai Augustinas klausia Adeodato, ar žodis *paries* (siena) gali būti suprastas tiesiog parodant į sieną, jis kelia klausimą, kaip žodžiai susiejami su pasaulio objektais. Wittgensteinas teigia, kad žodžių reikšmės negalima redukuoti vien į žymėjimą. Ypač sunku paaiškinti abstrakčius, loginius ar gramatinius žodžius („jei“, „niekas“, „ne“) ostensyviai (Wittgenstein, *Brown Book*, 2025). Tačiau būtent apie tai kalba Augustinas *De magistro*: jis parodo, kaip žodis „niekas“ neturi realaus referento, bet vis tiek turi prasmę – tai mūsų proto būseną, kai mes kažko nejaučiame ar nejaučiame egzistuojant. Šioje vietoje Augustinas iš esmės prieštarauja ostensyviai teorijai. Jis tvirtina, kad kai kurių žodžių reikšmė negali būti nurodoma ar paaiškinama už konteksto ribų – tai Wittgensteino vėlyvojo laikotarpio požiūris, jog žodžio reikšmė slypi jo vartojime (Wittgenstein 1958, §43).

Šie ir kiti pavyzdžiai atskleidžia, kad ostensyvusis mokymasis yra neišvengiamai dviprasmiškas - kai rodoma į objektą, kyla klausimas - ar iš tiesų perteikiama norima reikšmė? O kaip žinoti ar tai, į ką rodoma, reiškia būtent sieną, o gal jos spalvą, formą, o gal kitą savybę? Problema, tiriamą *De Magistro* (3.5–6) neapsiriboja vien rodymu į objektą: ji apima ir veiksmų demonstravimą, pavyzdžiui, ėjimą, aptariamą tolimesniuose dialogo skyreliuose²⁵. Augustinas teiraujasi, ar einantis žmogus gali parodyti, ką reiškia „ėjimas“. Tokia problema nėra lengvai išsprendžiama, kadangi kiekvienas veiksmo parodymas veiksmu, pavyzdžiui, ėjimas - ėjimu, suponuoja kitus veiksmus ir jų būdus: atsistojimą, lėtą ar greitą slinkimą, pėdų dėliojimą, kvėpavimą, baikštumą etc. Ostensyviojo mokymo problema atskleidžia, kad ženklų yra begalė ir įvairių formų. Iš šios sampratos kyla esminė tezė: ženklai apima visą materialųjį pasaulį, nes jie egzistuoja per juslinį patyrimą ir objektus, su kuriais susidūrimus patiriame ir tie ženklai nurodo į kitą ženklą ar *res ipsa*²⁶.

²³ „Nors sutinku su tavimi ir nevardinsiu, kiek daug galima rasti šios tavo taisyklės išminčių

²⁴ (Stump & Kretzmann, 2001, p. 174 – 175)

²⁵ Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.29

²⁶ Pagal *De Magistro*, egzistuoja aukštesnieji, turintys savaiminį pažinimą, dalykai

Augustinas įvardija terminus *signa* (ženklus) ir *significare* (ženklinti), kildindamas juos vieną iš kito: *significare* iš *signa*, kadangi duodami ženklus – ženkliname (Augustinas 1999, *De Mag.*, 4.7–13). Tai įveda Augustiną į tolimesnius etimologinius aiškinimus. Ženklaais Augustinas įvardija visus žyminčiuosius, tarp jų ir vardus, kurie yra ženklai. Kalbėdamas apie nomen ir verbum (vardo²⁷ ir žodžiai) santykį, Augustinas tuo pačiu apibrėžia vardo ir veiksmažodžio reikšmes. Joms pasitelkia etimologiją, tačiau tai man tai primena *etymologia falsa*. Tokia etimologijos rūšis buvo aptarta Platono *Kratile*²⁸.

Kildindamas reikšmę vardui *nomen* iš pažinimo (*noscendo*), Augustinas sudaro įspūdį, kad vardus mes pažįstame pasitelkdami protą.

Dar įdomiau, žodį *verbum*, Augustinas kildina iš veiksmažodžio „verberare“. Abu šie žodžių ženklai skamba panašiai fonetiškai, tačiau jų reikšmės pagrindimas nėra korektiška. Visgi sąsaja, kurią pasirenka Augustinas iš dalies yra logiška ir iš tiesų sukuria semantinę ryšį. Lotynų kalboje pirmosios asmenuotės veiksmažodis *verberare* reiškia „mušti“, „plakti“, „užgauti“. Augustinas sako, kad fonetiškai panašus žodis *verbum* savo buvimu tarsi užgauna ausis (Augustinas 1999, *De Magistro*, 5.11–13). Aiškindamas tokį santykį jis sukuria motyvuotą metaforą – ši akivaizdžiai kildinama iš semantikos santykio su semiotika. Juk iš tiesų, pirmiausia, žodį išgirstame, bet jis turi savo poziciją ir jėgą – tai, kad *užgauna*, vadinasi *paveikia* sąmonę.

Brian Stock 4 skyriuje „Narrative“ tegia, kad Augustinas ir Adeodatas vietoj tampa tarsi „įkalinti kalboje“. Tai įrodo Adeodato pastaba, jog šnekant negalima atsisakyti ženklų, net kalbant apie „auštesnius dalykus“ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 3.5). Tai kelia paradoksą kalbos kaip pažinimo priemonės ir jos ribotumo klausimui: kalbėdami apie tai, kad žodžiai negali atskleisti tiesos, jie patys tampa kalbos kaliniais – priversti naudoti ženklus, kurie tik nurodo, bet neatskleidžia esmės (Stock 2010, 277–288).

De Magistro 3.6–4.7 skyriuose Augustinas išskiria dvi veiksmų rūšis, kurios gali būti perteikiamos be žodinių ženklų: veiksmus, kuriuos galima tuoj pat atlikti (pvz., vaikščiojimą), ir veiksmus, kurie patys yra ženklai, pavyzdžiui, kalbėjimą. Tokiais atvejais veiksmas arba parodo

²⁷ Lotynų kalboje *nomen* reiškia tiek vardą, tiek daiktavardį. Panaši problema iškyla ir lyginant skirtingus Aristotelio *De Interpretatione* traktato vertimus, kadangi kaip lotyniškas *nomen* kilęs iš indoeuropietiškos šaknies *nō-men-*, taip ir ir graik. *ónoma*, sanskr. *nāman*. *De Interpretatione* rinkausi „vardo“ variantą, taip pat ir čia, pagal Onos Dilytės vertimą (Augustinas 1999).

²⁸Platonas, *Kratilas*, iš graikų kalbos vertė Mantas Adomėnas (Vilnius: Aidai, 1996).

pats save, arba tampa ženklų kūrimo priemone. Šitaip Augustinas rodo, kad ne visi dalykai perduodami tik per žodžius – kai kurie atpažįstami per kūnišką veiksmą ar pačią ženklinę veiklą (Augustinas 1999, *De Mag.* 3.6–4.7; plg. Stock 2010, 202). Pasak Augustino, visada yra garsai (*soni*) arba balsiniai pasakymai (*voces*), o ne rašytiniai ženklai. Raštas susideda ne iš žodžių, bet iš žodžių ženklų (Augustinas 1999, *De Mag.*, 4.8)²⁹

Jau *De Magistro* 4.9 skyriuje, pasitelkdamas sūnaus Adeodato įžvalgą, Augustinas parodo, kad ne visi žodžiai yra vardai (*nomina*): ženklai „si“ („jeigu“) ar „ex“ („iš“) laikomi *verba*, bet jie neturi vardų funkcijos. Ši išvada leidžia Augustinui atsiriboti nuo požiūrio, kad kalbos esmė yra objektų pavadinimas – idėjos, visgi veikiau žodžių paskirtis kildinama iš jų santykio su pažinimu ir komunikacija, o ne gramatinės klasifikacijos (plg. *De Mag.* 4.9)

Tačiau vėliau Augustinas paneigia tokią sampratą ir sako, jog *visi* žodžiai dar ir gali būti *vardai*: vardas, ir pats save žymintis vardas, yra žodis, tačiau ne kiekvienas žodis yra vardas, tačiau pats žodis, įvardindamas save įsigalioja ir yra vardas, o galiausiai visi žodžiai gali tapti vardais. Skamba painiai, kaip ir Adeodatui, tad jis padeda išsiaiškinti šią mintį per pavyzdžius: net jungtukai gali tapti vardais, nes šie gali būti išvardyti: ir, bet, tačiau *etc.*, jau vien todėl, jog sakau „šie“ (o įvardis, kaip žinia pakeičia daiktavardį) ir išvardyti (nurodo vardas šaknį) (Augustinas 1999, *De Mag.*, 5. 11–13).

De Magistro 5.12 skyriuje Adeodatas susiduria su problema, kad kai kurie žodžiai, nors ir nurodo į tą pačią sąvoką ar reiškini, negali būti vartojami kaip sinonimai, nes priklauso skirtingoms kalbos dalims ir turi skirtingą gramatinę paskirtį. Jis pastebi, kad tokie žodžiai kaip *si* (jeigu) ar *dubitatio* (abejonė) gali atrodyti, jog žymi tą patį – abejonės būseną, tačiau jų vartojimas ir reikšmės pobūdis skiriasi. Vienas žodis, kaip *si*, veikia loginėje struktūroje kaip sąlygos jungtukas, o kitas, kaip *dubitatio*, yra daiktavardis, įvardijantis pačią būseną. Augustinas čia priartėja prie minties, kad žodžio reikšmė priklauso ne tik nuo to, ką jis nurodo, bet ir nuo jo gramatinės funkcijos, nuo vietos sakinyje ir santykio su kitais ženklais. Šiame kontekste jis pasiūlo, kad žodžių reikšmės gali būti atskirtos net tada, kai jų „turinys“ sutampa – etimologija čia, pasak Augustino, padeda atskirti, pavyzdžiui, būdvardžius „matomas“ ir „spalvotas“, nors abu gali būti taikomi tiems patiems objektams. Tokiu būdu *De Magistro* tampa ne tik ženklų sampratos, bet ir reikšmės diferenciacijos pagal kalbos dalis tyrimu³⁰.

²⁹ Tai atliepia ir Aristotelio teigimą (Aristotle 1984, *De Interpretatione*, 1. 16^a4)

³⁰ Tolimesnis, *coelum* ir *coenum* pavyzdys reikšmę aiškina priešingai. Jie panašūs gramatine sudėtimi, tačiau turi visiškai skirtingas reikšmes (Augustinas 1999, *De Mag.*, 9.25).

De Magistro 7.20 poskyryje Augustinas įvardija išvadas, kurios apima semiotikos aiškinimą. Augustinas nurodo tris atvejus, kai ženklai žymi: 1) kai ženklas žymi kitą dalyką, 2) kai ženklas rodo kitą ženklą, ir 3) kai be ženklo galime atlikti tai, ką darome ženklu. Jis išskiria, kad yra ženklų, kurių negalima žymėti jų pačių žyminčiais ženklais (pvz., „jungtukas“), tačiau yra ir tokių, kuriuos galima žymėti tais pačiais ženklais, kaip žodžiais „ženklas“ ar „žodis“, kurie pažymi ir reiškini, ir patys yra žodžiai/ženklai. Taigi žodis gali būti ženklas apie ženklą – t. y. meta lingvistinė funkcija.

Toliau po truputį dialoge stiprėja nebe semiotikos, o veikiau semantikos tema, ryškiausiai vyraujanti 8.21–10.35 *De Magistro* skyriuose. Nors ir buvo užsiminta anksčiau apie ženklų semantika, o šiuose skyreliuose jau aišku, kas yra ženklai, tad gilėja jų prasmės paieškos. Tampa svarbiausia ne tai, kokia yra žodžio dalis, o ko ja siekiama. Augustinas nustato hierarchiją tarp ženklų ir jų reikšmių. Pasak Augustino (*De Magistro*), žymimieji dalykai yra svarbesni už ženklus, nes ženklai egzistuoja tam, kad nukreiptų į žymimuosius. Pavyzdžiui, jei kas nors klausia, kas yra žmogus, galima atsakyti „vardas“ arba „gyvūnas“ – abu šie žodžiai yra ženklai, rodantys į tam tikrą esmę. Pavyzdžiai pateikiami Adeodato *De Magistro* 9.25: Net žodis „purvas“ (*coenum*), kuris pats iš savęs yra mažiau malonus nei, tarkime, „dangus“ (*coelum*), yra ženklas, naudojamas tam, kad kažkas būtų priminta ar išmokyta apie jo esmę. Mokymasis ir prisiminimas yra vertingesni už patį ženklą. Žinios, tik todėl, kad buvo apie purvą (menukmą), nenuvertino pačio žinojimo. Pasak Augustino visa, kas egzistuoja dėl kito, yra menkiausiai už tai, dėl ko egzistuoja – o ženklai egzistuoja pažinimo tikslui (Augustinas 1999, *De Mag.*, 9.25).. Taigi, klausimas tampa toks pat kaip ir kitos dilemos: ar reikia gyventi, kad valgytum, ar valgyti, kad gyventum – Augustinas sako, jog valgome, kad gyventume; į klausimą - ar mokome tam, kad kalbėtume, ar kalbame tam, kad mokytume, atsakytų, jog kalbame, tam, kad mokytume. O kadangi, kalbame ženklais, mokslas už ženklus yra aukščiau, kadangi mokymas yra suteikiamas to mokytojo, kuris *in caelis est*.

Tampa itin svarbus dar vienas sudedamasis *De Magistro* ženklų supratimo „sistemoje“– ryšis. Šis yra labiausiai miglotas iš visų sąvokų, tačiau jis turėtų suteikti dialogui prasmės ir padėti nepasiklysti ženklų sąvokose. Tai sugrąžina prie sūnaus ir tėvo santykio aplinkybės, mokytojo ir mokinio, objekto ir subjekto, ženklo ir idėjos, žodžio ir sąmonės³¹. Augustino atsakas į ostensyvaus mokymo dviprasmybės problemą yra tolimesnis teiginys, kad pakankamai protingas žmogus ilgainiui supras esmę (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.32). Tam reikia nuovokos ir vidinio žinojimo.

³¹ Teatro kalboje tai galėtų būti aktorius ir žiūrovas, arba, ženklas ir žiūrovas ar idėja ir aktorius ir pan.

Tačiau, kaip pamini Gareth B. Matthews³², toks atsakymas nėra išbaigtas - bet kuriuo atveju mokytojas neturi galimybės apriboti daugybės dviprasmybių. Matthews siūlo susieti šiuos veiksminius pavyzdžius ir su radikalesniu - *sarabarae*, kuris pateikiamas dialogo pabaigoje (Matthews 2001, 174–175) Augustinas *De Magistro* (10.32–10.33) išryškina, kad mokymasis per rodymą iš prigimties yra dviprasmis – mokytojas negali užtikrinti, kad mokinys suvoks ženklą tiksliai taip, kaip ketinta. Tai iliustruojama ir retoriniu klausimu apie žodį *sarabarae*: ar sužinojęs, kad jis reiškia „galvos apdangalus“, aš tuo pat metu sužinau, kas yra galva ar apdangalas? Ženklas, anot Augustino, gali būti suprastas tik tuomet, kai pažįstami patys daiktai, kuriuos jis žymi. Vien sinonimų neužtenka. Tokį pažinimą, kaip aiškinama 11.38 skyriuje, užtikrina ne išorinis kalbėtojas, o vidinė Tiesa – Kristus, Mokytojas, kuris nušviečia protą iš vidaus. Taip Augustinas grindžia pažinimo galimybę per apšvietos doktriną: tai, kas suvokiama, nėra perduodama, bet parodoma pačiu savimi. Kai kuriuos dalykus įmanoma išmokyti ir *sine signo* (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.32), nes: „dico id quod proximum est, non verbis docuerit“ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.35). O tiksliausiai apie gaudyklę klausiantysis suprastų jos funkciją iš to, kuris bando ją paaiškinti, akių, ištyręs tai savo paties žvilgsniu. Tai reiškia, kad kalba be supratimo yra kaip raštas – vienpusiška, o norint iš tiesų susišnekėti, reikalingas tas pats dabarties laikas, suteikiantis privilegiją į akis pažvelgti. Prie šio *sarabarae* pavyzdžio galima pridėti ir dar vieną, iki tol minėtą dialoge, paukščių gaudymo pavyzdį (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.32). Jis nusako daugiau nei „vaikščiojimo“. Paukštgaudys, norėdamas parodyti, kas yra nendrių-paukščių klijų konstruktas, apie tokią įrangą nieko nenutuokiančiajam, atvaizduotų visu procesu ar kitaip *re ipsa*, per kurį turėtų paaiškėti daikto funkcija. Dialogas, vykstantis tarp besidominčiojo ir rodančiojo yra paremtas empatija. Tokių bendravimo subtilybių turbūt ir pats Augustinas nepasakotų Adeodatui, jei tik jo siela būtų atsaini. Tačiau Adeodatas savo smalsumu, dvejone ir ne atsainumu rodo priešingai, o tai, pasak Augustino dvejonė „significat enim animum minime temerarium: quae custidia tranquillitatis est maxima“³³ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.32). Tai itin svarbi citata ne tik šiam kūriniiui, bet ir mano *De Magistro* ir teatro sąsajai. Augustinas čia patvirtina Platono *Kratile* iškeltą mintį apie judėjimą kaip gėrybę ir, priešingai – sąstingį kaip blogybę. Kadangi, pagal Hērakleitą „visi jusliniai dalykai amžinai tekantys ir jų atžvilgiu nesąs įmanomas pažinimas“ (Adomėnas 1996, 15), verta jais abejoti

³² Stump, E., & Kretzmann, N. (Eds.). (2001). *The Cambridge Companion to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press. Knowledge and illumination p171 – 186 gareth b. matthews

³³ „liudija apie toli gražu ne atsainią sielą – o tai yra didžiausia ramybės apsauga“ (Augustinas 1999, 83)

ir, priešingai, bloga užsisipirti ties vienu nekintamu žemišku dalyku – tai stabdo aukštesniosios Tiesos pažinimo procesą. Paukščių gaudyklės pavyzdžiu Augustinas mus tikslingai veda link idėjos, jog visą ką patiriame „išorėje“, atpažįstame tik todėl, kad to idėja *a priori* slypi viduje. Tai man primena tiek Evangelijos pagal Joną pirmosios eilutės aiškinimą traktate *De Trinitate*, tiek Adeodatui svarbią sąlygą apie meldimąsi – tiesos reikia ieškoti sieloje. Net naujas ir nematytas dalykas, toks kaip gaudyklė, tėra analogiško jam dalyko būties priminimas.

Augustinas teigia, kad protas pažįsta pats save tiesiogiai – jis žino, kad mąsto, gyvena, supranta, ir tuo pačiu žino, kad nėra kūnas, nes gali abejoti savo kūniškumu (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.10.16). Iš to išvedama, kad protas yra bekūnė substancija. Tačiau šis „skaidrumas sau pačiam“ nepašalina visų paradoksų: *Išpažinimuose* (Augustinas 1991, *Išpažinimai*, X, 14–15) Augustinas kelia klausimą, kaip įmanoma prisiminti džiaugsmą ar skausmą jų neįsivaizduojant. Jei skausmas turi savo kokybę, o mintis apie jį reikalauja vaizdinio, tuomet skausmo vaizdinys turėtų būti pats skausmingas – o tai, Augustino manymu, yra absurdiška. Šiuo paradoksu atskleidžiama, kad ne visi sielos afektai gali būti įvaizdinami jutimiškai, o pats pažinimas įgauna apšvietos, o ne tik juslinio pagrindimo bruožų (Matthews 2001, 178)

Augustinas ženklus suvokia ne kaip neutralius komunikacijos įrankius, bet kaip nukreipiančius į aukštesnę pažinimo tikrovę – tiesą, kuri yra visų ženklų galutinis tikslas. Augustinas renkasi tikėti ir, ne vieną kartą savo veikaluose, pamini pranašo Izajo žodžius: „nisi credideritis, non intellegetis“³⁴, tarsi tiesa, kuri yra visos šios kalbos ženklų sistemos prasmė išsprendžianti, bet tuo pačiu, palaikanti aporetiskumą. Jei yra tikėjimas Tiesa, tuomet verta ir vartoti kalbos ženklus, kad juos apmąstydamas žmogus judėtų link sielos sąmoningumo. Dialogas, kaip bendravimo būdas, suteikia galimybę pažvelgti tarsi į veidrodį – tai aktyvus pokalbis su, pirmiausia, pačiu savimi. Vienintelis visų mokytojas „in caelis sit“ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 14.46) ir yra tas „quem diligere ac nosse beata vita est“³⁵ (Augustinas 1999, *De Mag.*, 14.46), o to pažinimo reikia siekti (lot. *diligere* arba „mylėti“, arba, jei versčiau „susisaistyti“, tai suteiktą siekiamybę kurti ryšį).

Darydama išvadą galiu pastebėti, kad Augustino *De Magistro* yra ištis išskirtinis: naratyviškai ir dramiškai įtraukiantis, tačiau, mokslinis veikalas, liudijantis itin didelę kalbos reikšmę lingvistikai ir filosofijai. Suprantama, kad Augustinas pažinojo tiek sofistų, tiek Platono,

³⁴ Iz 7.9

³⁵ „tasai, kurį mylėti ir pažinti reiškia palaimingą gyvenimą“ (Augustinas 1999, 100).

Aristotelio, stoikų raštus, bet tai, jog jis beveik necituoja kalbos išminčių (vietomis cituoja Šventąjį Raštą ar Vergilijų, Ciceroną), sudaro iliuziją, kad poros valandų pokalbis – iš pradžių toks paprastas, nesiremiantis niekuo kitu, tik Dievo žodžiu ir pašnekovo mintimis – gali apimti svarbiausius semiotikos, semantikos ir didaktikos pagrindus, kurie plėtojami iki šių dienų. Be to, *De Magistro* formuojamos kalbos ženklų teorija tuo pačiu nėra įsprausta į aiškų lingvistinį kontekstą, tad suteikia erdvės susieti Augustino mintis su kitu, pavyzdžiui teatro meno kalbos lauku. Pavyzdžiui: „Taip atminties slapybėse nešiojamės atvaizdus – tarytum kažkokių dalykų, buvusių jūties, liudijimus; ir juos sieloje apmąstę su ramia sąžine nemeluodami sakome; tačiau tie liudijimai skirti mums patiems, mat jeigu klausytojas yra dalykus jūtes ir prie jų buvęs, nesimoko jų iš mano žodžių, tačiau atpažįsta, pats sau atkurdamas atvaizdus; o jeigu nebuvo jų jūtes, - kas nesuprastų, jog jis veikiau tiki žodžiais negu mokosi“. Iš tikrųjų, tai skamba kaip vaidybos kurso vadovas – kodėl reikia imtis vaidybos meno ir kaip tai daryti. Tačiau Augustino citatos daug erdvesnė, ne tik pamokančiąją informacinę prasmę. Tekstuose juntamas gabumas valdyti kalbą - patirtis vedant jos tiek loginę, tiek poetinę mintį.

Toks disciplininis pagrindas pateikiamas dėka kalbos ženklo – žodžio raiškos, arba, mano atveju (kaip skaitytojos), žodžio-ženklų atvaizdo – rašto. Nors Augustinas ne kartą tikina, jog žodis neturi didelės prasmės ir tėra informacijos perdavimo priemonė, *De Magistro* kaip tik įprasmina žodžio galią: ankstyva „lingvistinė“ teorija išsiskiria turtingu turiniu; tekste kuriama metafizinė nuojauta per metaforas ir vaizdingus pavyzdžius; personažai kuriami dramaturgiškai – jų charakteriai atskleidžiami per dialogo eigą. Galiausiai aplinkybių kontekstas suteikia dar daugiau prasmės, o jis įrašytas laike ir įvykiuose, kurių negalėčiau pažinti, jei informacija apie Augustino gyvenimą nebūtų perduota per kalbą. Ar šaltiniuose tokia informacija teisinga ar ne – greičiausiai ne, nes per tokį laiko tarpą tikrovės atvaizdus neabejotinai atvaizdavo kiti atvaizdai, o juos – kiti ir t.t. Tačiau tai prilygsta netikros etimologijos reiškiniui: tiesos ten maža faktinė prasme, tačiau reikšmė – tai pripažinimas savo žinojimo ribotumo, mąstymas apie prigimtį ir tuo būdu bandymas priartėti prie Tiesos – yra vertybė. Tai ir yra tai, dėl ko verta nesustoti kalbėti, vadinasi – mąstyti, vadinasi – gyventi.

3. Augustino kalbos ženklų hermeneutika teatre ir filme

Augustino dialogą *De Magistro* susiejau su teatru dėl kelių esminių priežasčių. Visų pirma, kalbos ženklo definicijos ir funkcijų problematika tiesiogiai rezonuoja su praktinėmis ir teorinėmis

teatro meno patirtimis. Klausimai apie ženklų atsiradimą, jų kūrimo ir veikimo principus atliepia tiek Augustino, tiek Charleso S. Peirce'o ar Ferdinando de Saussure'o siūlytą ženklo sampratų kompleksiskumą. Teatras, kaip menas, kuriame ženklo suvokimas tampa ne tik kalbiniu, bet ir vizualiu, kinestetiniu bei emociniu aktu, savaime tampa savita semiotine laboratorija. Kaip sako Augustinas: „Nam et histriones totas in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt et exponunt.“³⁶ (Augustinas 1999, De Magistro, 3.5). Aptarsiu simbolį ir metaforą mene kaip reiškinius, susidarančius iš ženklų.

Teatro ženklai kuriami ne tik žodžiais – kuriant naujas prasmes jų veikiamumas remiasi metafora, simboliu, gestu. Būdami dėmesio centre, nė vienas iš ženklų negali pūpsoti šiaip sau – turi ką nors simbolizuoti. Jie įgyja reikšmę „rodymo“ situacijoje, o kartu susiduria su paradoksu: kuo akivaizdesnis ženklas, tuo didesnė grėsmė, kad jis liks paviršutiniškas, demonstratyvus, o ne motyvuotas. Vaidybos mene ženklas ir (jo) rodymas dažnai tampa priešais – kokybiškas teatrinis veiksmas reikalauja ne tik perteikti, bet ir paslėpti intenciją, kad žiūrovas pats taptų reikšmės kūrėju. Teatrui itin reikalinga empatija ir smalsumas, kuriuos Augustinas įžvelgia Adeodato sieloje. Tai reikalinga tiek pavyzdžiui apie paukščių gaudytoją, tiek apie *sarabarae* suvokti (Augustinas 1999, *De Mag.*, 10.32–33) – juos aptariau *De Magistro* analizės skyriuje. Jei aktorius nėra jautrus – jam sunku atliepti kitą, kurį reikia vaidinti, o ne šiaip mėgdžioti; jei nėra smalsus, o tik kategoriškas – neturi tikslo domėtis temomis kūrybiniame procese nei kolegomis. Empatija itin reikalinga scenoje: jei užsiimama tik savimi ir partneris nedomina – bendravimas nevyksta ir situacija nesikuria. Veiksmai tampa plokšti ir parodomieji, tačiau neišgyvenami „čia ir dabar“, nepaliečiantys sielų – stebuklas neįvyksta. Paukščių gaudyklė ir mintis, kad mumyse pažinimas jau yra *a priori* taip pat galima būti pritaikytas teatro vaidybos technikai per psichologiją (daugiausia Stanislavskiškoji) – neįmanoma patirti visko, kas norima suvaidinti, tačiau analoginiai pavyzdžiai slypi atmintyje. Dažnai juos tenka prisimenant „iš naujo patirti“, norint situacijas suvaidinti įtikinamai. Kai omenyje turimas santykis į situaciją, jo nebereikia vaidinti tekstu (kas vėlgi, yra paviršutiniška ir turi menką meninę vertę). Naudojamas scenoje ženklas-žodis turi būti „gyvas“³⁷, jis turi „suskambėti be pastangos skambėti“ - žodis lieka nesureikšminamas, o tarsi „išspjautas“ - išsigirsta lengvai, minties pagalba. Jei teatre ieškoma tiesos, tai melaginga būtų parodyti ženklą kaip

³⁶ „Juk ir teatruose aktoriai dažniausiai be žodžių, šokdami, rodo ištikus vaidinimus“ (Augustinas 1999, 41).

³⁷ Augustinas irgi teigia, kad pažinimas įmanomas tik tada, kai žmogus pats suvokia esąs gyvas, jaučiantis ir sprendžiantis – tik tada ženklai gali įgyti prasmę (plg. Stock 2006, 211).

savaime turintį reikšmę³⁸. Vaidyboje siūloma vengti klišių, pavyzdžiui, rodymo į laikrodį (kaip vėlavimo ženklą)³⁹. Daugelis lengvo pobūdžio ženklų atpažįstami civilizuotos visuomenės, tačiau nėra ilgaamžiai. Priskirčiau juos *signa data*. Tačiau tokie, kurie „pasisiūlo“ bandymu įveiksminti mintį, tampa unikalūs savo prasme. Sakyčiau, jie kyla iš pirminio šaltinio – mąstymo, kuris artimas *signa naturalia* tipui persipynusiam su *signa data*. Teatras įgyja privilegiją kurti naujas prasmes „čia ir dabar“. Valdomi idėjos, ženklai turėtų susikurti natūraliai, o jų reikšmė pasimatyti/pasijausti spektaklio rodymo metu (esamajame laike).

Kaip paskutinį pavyzdį, savo tyrime įtraukiu ir vieną trumpo metro filmą, kuriame kalbos problema analizuojama tiesiogiai: per vardo, objekto ir žiūrovo santykį – kaip daiktas, įvardijamas tik vienu žodžiu yra atpažįstamas žiūrovo.

Galiausiai, noriu pabrėžti, jog šis skyrius skirtas atrasti sąsajas su iki šiol darbe aptartomis ženklų definicijomis ir funkcijomis. Aptarsiu teatro idėjas ir veikimo principus bei Augustinui antrinančias akimirkas iš procesų, tačiau neturiu jokios pretenzijos meno teisti, apnuoginti ar, tuo labiau, ginti, nes jam nereikia teisintis. Aristotelio traktatas De Interpretationes atsiveria tarsi taisyklių vadovas. Manau, kad pati interpretacija taisyklių neturi. Platonas parašė dialogą apie etimologijas, parodydamas, kad galima mąstyti apie dalykus, kurių atsakymų nežinome. Augustinas savo veikaluose primena apie tikėjimą ir absoliutaus žinojimo nesiekia. Aš siūlau patikėti mitu ir pasikliauti stebuklu, kaip teatro pasekmėmis.

E. Nekrošius (1951–2018) yra pasakęs, kad „Iš tikrųjų jeigu išmoksti – tai pats“ (Jačėnaitė 2018), o kuriant spektaklį svarbu labai daug ir nuosekliai apie jį kasdien galvoti. Kadangi teatre kuriamus ženklus valdo mintis ir idėja – iš jų, ženklas sukuriamas: kiekvienas veiksmas scenoje turi turėti prasmę – jis negali būti tuščias. Jeigu už jo nėra jausmo, minties, jis tampa melu (Nekrošius, 2024, 334–335). Teatro režisierius Eimuntas Nekrošius, kuris, galima teigti, sukūrė atskirą ir autentišką Lietuvos teatro kalbą per simbolius, papildė Augustino *De Magistro* mintis. Teatre gyvena neišvengiamas paradoksas – kuo daugiau tikrovės, tuo daugiau melo, o kuo daugiau stebuklo – tuo daugiau tiesos. Tikro gyvenimo scenoje atkartoti neįmanoma, todėl reikia eiti kitu

³⁸ Vaidybinių pastabų žargone tai įvardijama kaip „nudavinėjimas“

³⁹ Pavyzdžiai ir teorija suformuluoti iš asmeninės akademinės patirties ir dėstomos teorijos, daugiausia Viktorijos Kuodytės, Nelės Savičenko bei Gintaro Varno.

keliu - gilintis į vidines gelmes ir kabintis į tiesą jose už teksto ribos: „Nam et histriones totas in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt et exponunt.“⁴⁰ (Augustinas, 1999, *De Mag.*, 3.5). Vėliau žiūrovas, matydamas ką nors simbolizuojantį, nors ne itin realistišką ženklą, patiki sąlyga, kuri nurodo, jog prasmę siūloma perkelti iš „šio“ pasaulio į „kitą“. Tokiu būdu žiūrovas nesijaučia apgaudinėjamas, o, priešingai, supranta kvietimą į gilesnę ir savitą kelionę.

Tą puikiai suvokė simbolizmo atstovai⁴¹. Jų literatūra ieško bendražmogiškumo, universalumo, kaip bendravimo su žiūrovu formos. XIX a. pab. ir XX a. pr. Prancūzijoje susiformavęs simbolizmas tampa viena esminių teatro krypčių. Ji kritikuoja natūralistus: realizmas tampa matomas tarsi skraistė, kurią reikia nuplėšti ir žvelgti giliau. Nes tiesa atsiskleidžia ne per tikrovės mėgdžiojimą, o naują poetinę tikrovę, kurios pamatas - *simbolis*. Aristotelis *De Interpretatione* traktate žodžius įvardija kaip sielos būsenų simbolius (Aristotle 1963, 43). Teatre jie tampa ne tik žodžiai - scena vaizduoja tai, kas nematoma: dvasinį pasaulį, jausmus, abstrakčias sąvokas, turinį, susijusį su būties paslaptimis. Vyrauja idėja, jog daiktai - akimi nematomo pasaulio nuorodos, atpažįstamos pasitelkiant intuiciją.

Per praktinius atsiminimus, trumpai „iš vidaus“ aptarsiu ženklų funkciją keliuose spektakliuose:

Spektaklis *Plikagalvė dainininkė*

Citata iš spektaklio:

„MARI. Aš noriu jums pasakyti vieną paslaptį. Elizabeta - visai ne Elizabeta, o Donaldas - visai ne Donaldas [...] O iš tikrųjų aš visai ne Mari - aš esu Šerlokas Holmsas. (*Iššina*).“ (Ionesco 1950, 16)⁴²

Režisieriaus Gintaro Varno sprendimas dubliuoti visus pjesės veikėjus vienu metu, buvo motyvuotas žmogaus pasaulėvokos daugiasluksniškumo – tai primena ostentyviojo mokymo

⁴⁰ Juk ir teatruose aktoriai dažniausiai be žodžių, šokdami, rodo ištisus vaidinimus“ (Augustinas 1999, 41)

⁴¹ Tokie kaip Morisas Meterlinkas, Augustas Strindbergas. Jų principai pratęsimi Samuelio Beketo ir Ingmaro Bergmano kūryboje: nėra tradicinio siužeto ar psichologiškai motyvuotų charakterių, personažai įkūnija pasaulėjautą ar dvasinę būseną. Dažnai pagrindiniai veikėjai simbolizuoja sielą, dvasinį herojaus pasaulį su išorine tikrove.

⁴² Spektaklyje Mari personažą įkūnijo Žiedūnė Dubnikovaitė ir Vaidilė Juozaitytė. *Plikagalvė dainininkė*, rež. Gintaras Varnas, pagal Eugène Ionesco, IV kurso vaidybos studentų spektaklis, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, parodytas LMTA Teatro dienose, Vilnius, 2020 m. gegužė

problematiką: atsakymas nėra išbaigtas - bet kuriuo atveju nėra galimybės apriboti daugybės dviprasmybių. Tarsi nepaisant laiko kaitos, išlieka tie patys egzistencialistiniai klausimai, kurie įkvėpė absurdo atstovus. Absurdo žanras, teatro meno vaidyboje, man buvo atradimas kartu su šiuo spektakliu. Nors tokio žanro pradžia laikomas XX a., jo projekcijas aptinku dar Antikoje: dešimt metų besitęsiantis karas bei jo grožio ir beprasmybės vaizdavimas Homero *Iliadoje*, jau sukuria savotišką absurdo jausmą.

Teatre absurdas prasideda nuo teksto: Eugène'o Ionesco pjesė *Plikagalvė dainininkė* (pranc. *La Cantatrice chauve*) tapo simboliniu lūžiu, kvestionuojančiu tradicinės dramaturgijos sampratą. Kūrinio ištakos susijusios su dvikalbių pasikalbėjimų knygių metodu, kurį autorius naudojo mokydamasis anglų kalbos. Mechaniniai, konvenciniai sakiniai, atsikartojantys šiose knygelėse, inspiravo Ionesco idėją sukurti pjesę be klasikinės siužetinės logikos – tokią, kurioje kasdienės frazės išsiderina ir praranda ryšį su turiniu. *Plikagalvė dainininkė* buvo pavadinta „antipjesė“, nes sąmoningai paneigė įprastas dramos struktūros normas: veikėjai tarsi bendrauja, tačiau jų kalba tampa tuščia, prasmiškai neproduktyvi. Šis estetiškas pasirinkimas žymi absurdo teatro pradžią, kur tekstas ne tiek kuria siužetą, kiek parodo kalbos, kaip ženklo, beprasmybę.

Didžioji dalis pjesės dialogų skamba, kaip visiškai beprasmiai. Sintaksė prieštarauja jos įprastai logikai. Tokį prieštaravimą perima ir veiksmai spektaklyje. Absurdo žanras leidžia žaisti su prasmėmis ir mums įprastus dalykus pateikti kitaip. Pavyzdžiui, Mari, gerdama degtinę su pienu, nepalengvina, kaip įprasta, sau „aštrumo“ greit nugerdama turinį, tačiau mėgaujasi lėtai, mažais gurkšneliais įveikdama „stikliuką“. Vėliau degtinę ji pjausto ant lentutės, ragauja pirštu, įvertina skonį, paskrudina ant keptuvės ir, galiausiai, netyčiom iššaukia gaisrą, kviečiantį gesinti Mari širdį.

Metaforoms veikti tiesiogiai absurdo žanrui itin būdinga – tai kviečia prisiminti, kas slypi už mumyse įsišaknijusių reikšmių. Dažnai tai pasiūlo humoras, žaismingumo reikalaujantys prisitaikymai: laikrodis (aktorius scenoje) gali išties vaikščioti, bėgti ar sustoti - tarsi nepaisydamas fakto, jog jo „ėjimas“ tėra koncepcinė metafora⁴³. Pjesėje laiko apsektas svarbus, jis nuolat minimas veikėjų:

„BRANDMAJORAS. O ką rodo laikrodis?

⁴³ George Lakoff ir Mark Johnson („Metaphors We Live By“, 1980).

PONAS SMITAS. Jis blogai eina. Jam kad tik atbulai. Amžinai viską rodo atvirkščiai.“
(Ionesco 1950, 36)

Absurdo žanras nėra tuščia pretenzija. Darymas „visko atvirkščiai“ nėra pagrįstas pačiu prieštaravimu. Absurdiškas požiūris į kalbą ne beprasmiškai stoja prieš loginę ženklų-žodžių hermeneutiką, tačiau sukuria savo, autentišką *absurdo logiką*. Ji lygiai taip pat griežta ir jos laikomasi kūrybos procese. Tai tarsi atskiras mokslas teatro srityje – persikėlimas į kitą logiką ir gebėjimas mąstyti toje alternatyvoje. Tad būtent mąstymas, nors ir prieštarauja įprastam išdėstymui per ženklus, lieka pirmoje vietoje. Tik yra suteikiama proga galvoti apie tai, kas nėra įprasta, tačiau vis tiek yra tiesa.

Spektaklis *Metamorfozė*⁴⁴

Spektaklyje taip pat vyksta personažų dubliai, veikia simboliai ir metaforos, o, svarbiausia daug judesio ir veiksmo. Režisieriui scenografijos, kuri kuria didžiąją dalį spektaklio, idėja kilo pamačius nenaudojamas dėžes teatro sandėlyje. Augustinas sako, jog visa, ką mes patiriame per ženklus, yra priminimas to, kas glūdi sieloje. Tačiau, kaip sako Aristotelis, mintis gimsta per daiktus. Tai reiškia, kad kūryba bet koku atveju negali būti neigimas. Naujos prasmės, kurios pateikiamos žiūrovui, kuriamos priėmus realybę ir aplinkybes. Šiuo atveju tokią idėją galima suprasti ir visiškai tiesiogiai – daiktas (permatomos dėžės) tampa inspiracija scenografijai, kuri aktorių ansamblio sėkmingai įveiksinama per visą spektaklį. Be abejonės, dėžės nebūtų pasėjusios jokios minties režisieriui, jei jis nebūtų apmąstęs Kafkos. Tai pagrindžia ir Aristotelį ir Augustiną. Ženklus valdo mintis, o ši aptinka daiktus pagal savo idėją.

Pjesės *Metamorfozė* citata:

„Aktoriai išlipa iš dėžių, daro tai, ką daro Mira.

MIRA. Įdomu. Bet leiskite man užduoti kitą klausimą. Ką žmonės darė, kai čia atėjau? Jie verkė, rėkė ir vadino vieni kitus įvairiais vardais - elgėsi keistai.

BALSAS. Tai gana painu. Žmonės mėgsta apsimesti kuo nors kitu. Tai vadinama teatru.“⁴⁵

⁴⁴ *Metamorfozė*, rež. Oliver Frljić, pagal Franza Kafką, Lietuvos nacionalinis dramos teatras, parodyta Vilniuje, 2024 m. balandis.

⁴⁵ Naudojamas inscenizacijos tekstas, kuris nebuvo publikuotas.

Spektaklyje veikia ir gyvūnai - šuo Mira bei tarakonai. Mirai išėjus į sceną pajungiamas balso įrašas savaime kelia įsivaizdavimą, jog kalba šuo. Jos veiksmai – atsitiktiniai ir nenuspėjami, tačiau visad atrodo natūralūs kartojamam tekstui. Žodžiai suteikdami prasmės, geba imituoti antirealistinę situaciją. Mums ne tik patinka apsimesti kuo nors kitu, bet ir kitiems primesti savo kalbą.

Kaip kalba tarakonai? Daugiausia diskusijų komandoje susilaukė režisieriaus pasiūlymas - adata perverti tarakoną scenoje. Atsakymas galėjo būti kategoriškas, tačiau problema vystėsi ilgai. Pastebėjau, jog aštriausia diskusija tapo tuomet, kai tarakonas projekcijoje pasimatė iš arti. Priartinus jo kojytes bei pilvuką mes pamatėme jo panašumą į žmogų ir susitapatino. Tokią empatiją vabzdys sukėlė tada, kai prisiminė mus pačius. Įsitikinau dar kartą, jog mus domina tik tai, ką mes galime atpažinti. Tai pagrindžia Augustino įsitikinimą, jog ženklas mums neteikia prasmės, jei mes jo neatpažįstame.

Spektaklis *Svetimas*

Citata iš spektaklio⁴⁶:

„- Pone Merso,- klausia prokuroras. - Ar norite ką nors pridurti?

- Nieko.“⁴⁷

Šio spektaklio kūrybinio periodo metu itin daug galvojau apie Augustino *Išpažinimus*. Kaip tai susiję su Kamiu sunku buvo suprasti. Tačiau dabar, randu sąsają su pačiu spektakliu ir Augustino idėjomis. Camus kalba apie mus supančių dalykų trapumą, tačiau, kaip absurdo atstovas tikina, kad reikia neturėti jokios vilties. Priešingai nei Augustinas, visą viltį nukreipia į tiesą, nors žemiškų dalykų vertinimas taip pat rodo jų menkumą: „*quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum*“ (Augustine 1992, IX.1). Abu autorius jungia stiprus, nors ir priešiškas, įsitikinimas apie gyvenimo kokybę.

⁴⁶ Camus, Albert. 2025. *Svetimas*. Pagal romaną *L'Étranger*. Inscenizacijos autoriai Jernej Lorenci ir Dino Pešut. Rež. Jernej Lorenci. Spektaklis, Lietuvos nacionalinis dramos teatras, Vilnius.

⁴⁷ Naudojamas inscenizacijos tekstas, kuris nebuvo publikuotas. Prokurorą įkūnija akt. Dainius Gavenonis, Merso – akt. Aurelijus Pocius.

Režisierius, Jernej Lorenci sako, jog Merso turi unikalų ir neieškančią prisirišimo su „gyvenimo dalykais“ santykį. Camus kūryba teigia, kad nėra nieko absoliutaus – autorius atsisako absoliutumo, pritardamas minčiai, kad mes, žmonės, nesame dievai.

Svetimas – teatras, tarsi laboratorija, kurioje itin atsargiai kuriamas santykis su žiūrovu. Pagrindas tekstui ir minties išgryninimas yra pakankamas, kad žodis virstu menu. Žiūrovas kviečiamas pirmiausia įsitraukti į pačią medžiagą – A. Camus romano *Svetimas* inscenizaciją, prisiminti istoriją nuo pradžios.

Spektaklyje nuo pat pradžios veikia tik tekstas – kiti veiksmai apriboti. Kiekvienas prisitaikymas naudojamas minimalizuotai – neilustruoja teksto nuotaikos, veiksmai smulkūs. Režisieriaus noras yra aiškus – kad žiūrovą pasiektų poveikis, o ne efektas. Tai suteikia progą išsilaivinti nuo perdėto demonstravimo scenoje ir noro susitapatinti. Tenka susitelkti į pavienes nuorodas, kurių pakanka kūriniiui atskleisti. Režisierius teigia, kad jį labiausiai domina zona/ intervalas tarp aktoriaus (jo asmenybės) ir potencialaus personažo. Tad vaidmenys nuolat „levituoja“ tarp juos kuriamų aktorių ir pačių veikėjų. Merso filosofija atsiskleidžia čia pat – lėtas požiūris į gyvenimą ir pastebėjimas detalių, tačiau jam pačiam – niekas nepriklauso. Aktorių santykis, nebūtinai atitinkantis tekstą (tekstas iš dalies susijęs su personažu, tai romano skaitymas). Pirmenybė tenka santykiui į tekstą, kuris tokiu atveju skamba nevienplaniškai. Pavyzdžiui, Mari personažas persipina su aktorės santykiu į medžiagą. Aktorės požiūris į romaną kuriamas ne tik per Mari, bet ir Merso pasaulėžiūras: daug meilės gyvenimui ir laisvei, lengvas požiūris į materialius dalykus. Nors Camus ir Augustinas nėra lyginami autoriai tiek savo turiniu, tiek branda, tačiau spektaklyje man juos vienijo bendra mintis: žemiškiems dalykams negalima teikti reikšmės daugiau, nei yra verti. Augustino skyriuje pateikiau išvadą, kad materialus pasaulis susideda iš ženklų. Kiekvienas žodis atitinka dalyką, žodis yra ženklas, ženklas gali būti ir vardas ir gestas. Ženklas gali būti ir natūralus ir sutartinis. Tačiau joks ženklas neteikia prasmės daugiau, nei jam lemta nurodyti.

Spektaklis *Fermentacija*⁴⁸.

Noriu pažvelgti į *Fermentacijos* pjesę, tarsi (rūgstantys ar ne..) kopūstai - ne pagrindinė problema, verčiau ji veikia kaip žmogaus gebėjimo keistis metafora. Sustojęs rūgimas – tai, kas sulaiko, tai, kas bloga. Tarsi sustojęs žmogaus vystymasis. Pjesės istorijoje įvyksta lūžis ir kalbą

⁴⁸ Adomaitis, Laurynas. 2025. *Fermentacija*. Rež. Antanas Obcarskas. Spektaklis, Lietuvos nacionalinis dramos teatras, Vilnius.

inicijuoja nebe žmogus, o bakterijos. Dramaturgija neiaprasta teatro scenai, ji labiau filosofinė. Tekstas kalba apie vienaląsčių (bakterijų) ir daugialąsčių (žmonių) konfliktą ir panašumus.

Šis kūrybinis procesas padėjo pažinti ne kiek teatro stebuklus, kiek mikroorganizmų gyvenimą ir jų tarpusavio kalbą. Kaip tai susiję su kalbos ženklų funkcija? Viena iš manipuliacijos strategijų – perprasti oponento kalbą. Pjesėje bakterijos šneka taip, kaip žmonės, tačiau už jos ribų ir moksliniai straipsniai, nagrinėjantys mikroorganizmų elgseną, pritaiko jiems metaforas, suprantamas mums. G. Lakoff ir M. Johnson pateikdami koncepcinių metaforų pavyzdžius pabrėžia: „Many of the things we *do* in arguing are partially structured by the concept of war. Though there is no physical battle, there is a verbal battle“ (Lakoff and Johnson 1980, 4). Pasirodo, kad žmogus su bakterija turi nemažą panašumą. Kalba tarp mikroorganizmų yra tarsi ginklas: kai kurie patogenai⁴⁹, patekę į organizmą „nusiskuta“ savo žiuželius (lot. *flagella*), kad nebūtų pastebėti, kol laukia pastiprinimo; kiti įsitaisto fagocitų viduje ir naudoja savo priešininką kaip „taksi“... Yra daugybė mokslinių straipsnių, kurie mikroorganizmų⁵⁰ manipuliacijos veiksmus prilygina žmonių. Santiago-Tirado ir Doering viename iš tokių straipsnių teigia: „This gives rise to the Trojan horse analogy: like the wooden horse that carried hidden enemies through the gates into the walled city of Troy, phagocytes carry intracellular microbes through the blood–brain barrier (BBB) into the central nervous system (CNS)“⁵¹ (Santiago-Tirado and Doering 2017, 1).

Pjesėje, bakterijos kalbasi su raugyklos vedėju, paveikia jo sąmonę, ir šis, tarsi jau užkrėstas bakterijų, žiūrovams pristatydamas rauginimo receptą, sąmoningai padaro klaidą recepte: procesai sustoja, stebuklas neįvyksta. Citata iš pjesės veikėjo Danilo⁵² įvadinio teksto žiūrovams:

„Nuo kada burokai tampa rauginti? Ar yra taškas, kada jie dar nerauginti, o po minutės jau rauginti? Žinoma, kad ne. Rūgimo būklė yra neapibrėžta. Ji atspindi mus. Mūsų žmogiškąją būklę, kuri yra pilna tokių neapibrėžimų. Mes kažkaip pereiname nuo *A* iki *Z*, bet kas vyksta per vidurį yra

⁴⁹ Patogeniniai (πάθος – „liga“, γένεσις – „kilmė“) mikroorganizmai – ligas sukeliantys mikroorganizmai, tarp jų įvairios bakterijos, virusai ir kiti kt.

⁵⁰ (pvz., *Cantecoccus neoformans*, *Toxoplasma gondii*)

⁵¹ Laisvas Vaidilės Juozaiytės vertimas: Taip atsiranda Trojos arklio analogija: kaip medinis arklys, kuris pernešė paslėptus priešus pro vartus į sienomis apsuptą Trojos miestą, fagocitai perneša ląstelių viduje esančius mikrobus per kraujo–smegenų barjerą į centrinę nervų sistemą.

⁵² Vaidmenį kuria akt. Giedrius Savickas

pilkoji zona, *stebuklas*. Negaliu duoti recepto - tik iliustraciją, įvaizdį to, kas galiausiai taps raugintais burokėliais, bet tai priklausys ir nuo jų pačių...“⁵³.

Stebuklas teatre yra tai, kas jį daro gyvu ir nenuspėjamu. Tai mistifikuotas ryšys tarp ženklo ir jo reikšmės subjektui. Tai atsispindi kūryboje ir primena – ženklas gali sufleruoti, bet neturi galios užtikrinti savo poveikio. Toje stebuklo terpėje, manau, ženklas ima reikštis per pokalbį su savimi. Kaip *De Magistro*, taip ir menas atskleidžia tokią privilegiją per kito atvaizdą – įsigilinti į save.

Trumpo metro filmas *Pedro Tomas Explica el Mundo*⁵⁴

Filmas, trunkantis vos 5 minutes ir 28 sekundes, sukuria stebuklą tarp proto ir ženklo, taip suteikdamas prasmę juo patikėti. Pirmiausia, tai itin filosofinis filmas: tiek savo pavadinimu, tiek scenarijumi, tiek atmosfera. Per 5 minutes Pedro Tomas ne šiaip interpretuoja pasaulį, tačiau parodo tai per žmogaus gyvenimą: pradžioje vaizdas pateikiamas siaurai – per padidinamąją optiką – tarsi pasaulis neatsiveria iš karto, jame reikia gimti ir jį atidžiai per detales stebėti, o tai rodo pats Pedro iš savo požiūrio taško. Jis yra žiūrovo vedlys - per gyvenimą, kuriame pilna nelaimės, humoro, melancholijos, meilės, netikėtumo, ilgesio, netekties bei naivumo. Savo pasakojimą Tomas užbaigia smėlio dėžėje, tarsi nurodydamas į pasaulio, su visais išvardytais sudedamaisiais, absurda.

Pradžioje, matydama vaizdą per optiką, aš pasąmoningai įvardiju joje fokusuotus objektus: žąsis, gėlės, lapus, patį Pedro, kuris tarsi sveikinas. Lyg kūdikis bandau (bent jau mintyse) žodžiais įvardyti objektus kartu su Tomas. Šiame filme itin simboliškai veikia kalba - vienintelis žmogus, kuris veikia filmo ekrane kalba tik daiktavardžiais. Filmo operatoriui (kameros objektyvui) Pedro nurodo objektus, juos pavadindamas vienu vardu. Pasak Jakobsono (1956, 120), gebėjimas „atrinkti“ (selection) priklauso paradigminei ašiai, kuria paremta metafora. Selektyvus mąstymas būdingas poezijai, dėl gebėjimo atrinkti žodžius pagal jų „simptomatinį“ panašumą. Pedro Tomas daugiausia atkartoja metaforai, bet kartais metonimijai būdingus bruožus - objektus vardija pagal jų gretimą išsidėstymą.

Žiūrovas taip pat tampa metaforos kūrėjas. Iš visų scenų, kuriuose skamba tik daiktavardžiai, yra ir išimtis - viena scena, tarsi inkliuzas filme, nes joje nuskamba ne daiktavardis,

⁵³ Nepublikuota pjesė. Matyta 2025m. balandžio 12d.

⁵⁴ Stučkus, Kornelijus. *Pedro Tomas Explica el Mundo*. La Selva Coop. Neišleistas filmas, premjera numatoma 2025. Prieiga autorės asmeniniam tyrimui.

o veiksmažodis: „te quero“⁵⁵, pasakomas medžiui. Pedro tai sako jį apsikabinęs ir krapštydamas. Medį įvardija kaip savo žmoną. „Te quero“ nurodo veiksmą, tačiau stebint sceną ir norint suprasti, kas čia vyksta, siūlosi vardai: „aistra“ arba „meilė“ ar veikėjo „liga“. O tas, kuris pagalvoja apie meilę ir ligą, pagalvoja apie metaforą – meilė yra liga. Du skirtingos reikšmės ženklai-žodžiai, turintys panašius simptomus συν- (*syn-*) – kartu ir πίπτω (*piptō*) – kristi. Tokia metafora dažnai randama poezijoje. Galima sakyti, kad Pedro Tomas kalba vardais, nes dalykus jis įvardija, taip kaip juos norisi vadinti (iš nuojautos): minkštą krėslą jis pavadina kėde, taipogi ir suoliuką. Bet tai netrukdo man, kaip žiūrovui, suprasti apie ką jis kalba ir ką įvardija iš tikrųjų. Kalbos ribotumui gelbsti ostentyvusis gestas: žvilgsnis, rankos mostas, šypsena. Kadangi aktorius žiūri į kamerą, jis neleidžia atsiriboti nuo jo žvilgsnio, bet svarbiausia lieka sava interpretacija. Panašiai teigia Augustinas, kalbėdamas apie *sarabarae* pavyzdį: „Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamen fortasse ut attenderem credidi, id est ut aspectu quaererem quid viderem“⁵⁶ (Augustinas *De Mag.*, 10.35). Šiuo atveju filmas nėra teatras ir kontaktas tarp aktoriaus ir žiūrovo neįvyksta „čia ir dabar“, tačiau tai tik patvirtina pokalbio su savimi reikšmę – per ženklus ir jų atvaizdus užgimusi refleksija grąžina į pokalbį su savimi čia ir dabar. Tam, kad tai įvyktų ženklai turi būti paveikūs - užgauti (čia tinka Augustino pavyzdys *verberare* ir *noscendo* (Augustinas 1999, *De Mag.*, 5.12). Tiesa, Augustino požiūris į teatro meną, kaip žinia, yra kompleksiškas. Prieštarinę santykį (tačiau tuo pat metu ir aistringą) jis apibūdina trečiojoje *Išpažinimų*⁵⁷ knygoje – teatro jis geidžia dėl ten išgyvenamų emocijų, apsivalymo, katarsio⁵⁸, tačiau ir vengia tarsi pagundos, blogybės. Tačiau Augustino gyvenimo laikotarpiu teatras buvo kiek kitokia pramoga nei šiandien - joje netrūko brutalumo ir nešvankybių, tad šviežiai atsivertusio krikščionio (ar aistrų valdomo paauglio) požiūris suprantamas. Nesakau, jog jame trūksta brutalumo ar jo nėra, tačiau šiandien teatras turi labiau kaleidoskopinę repertuarą nei Augustino matytas. Galiausiai, tokia filosofo priešprieša su teatru, tačiau itin daug bendro turinti samprata (šiuo atveju semiotikos) nėra neįprastas dalykas. Įdomu, kaip filosofas Badiou pastebi tokį paradoksą Platono kūryboje - Platonas, būdamas kategoriškas teatro kritikas, savo pažiūras dėsto dialogų forma, kuri pati savaime primena teatrinį veiksmą: „Mane absoliučiai stebina tai, jog filosofo, kuris yra didžiausias teatro

⁵⁵ Tavęs geidžiu/myliu

⁵⁶ „Mat patį dalyką pažinau ne pasitikėdamas svetimais žodžiais, o savo akimis; jomis patikėjau galbūt todėl, kad atkreipiau dėmesį, t. y. žvilgsniu ištyriau ką pamatęs“ (Augustinas 1999, 88)

⁵⁷ Samprotavimą apie grožį, teatrą, poeziją ir kt. Menus daugiausia atspindi ir kitos III, IV, VI knygos.

⁵⁸ κάθαρσις sąvoka, be abejo, siejama su Aristotelio *Poetika* ir reiškia „apsivalymą“, „išgryninimą“.

meno priešas, dialogai yra vaidinami teatre“ – teigia Badiou (2015: 28). Tokia įžvalga leidžia naujai pažvelgti ir į Augustino *De Magistro*, kur dialogas tampa ne tik mąstymo, bet ir teatrinio veikimo struktūra.

Išvados

Rengdama šį darbą sąmoningai pasirinkau ne tik tyrinėti Augustino *De Magistro* kaip istorinį semiotikos šaltinį, bet ir leisti į savotišką dialogą su tekstu – lėtą, atidų ir provokuojantį apmąstymą apie kalbą, ženklus ir pažinimą. Nuo pat pradžių buvo aišku, kad tai nėra traktatas, kuris pateiks „teisingą“ kalbos ženklo apibrėžimą ar užbaigtą teoriją. Priešingai, *De Magistro* privertė kelti klausimus apie patį mąstymo procesą, apie tai, kaip kalbėdami mes mokomės ne tiek vienas iš kito, kiek kartu su kitu.

Svarbiausia, ką atradau šioje analizėje, buvo ne ženklų klasifikacijų schemas ar tiesioginė jų paralelė su Saussure'u, Peirce'u ar Wittgensteinu, bet būdas, kuriuo Augustinas per pokalbį su sūnumi išryškina kalbos ir mąstymo santykį. Ženklas čia nėra tik priemonė perduoti informacijai – jis tampa refleksijos ir pažinimo sąlyga. Augustinas subtiliai rodo, kaip bet kuris žodis – net toks abstraktus kaip *nihil* – gali virsti prasminiu lauku, kai jis įtraukiamas į sąmoningą klausimą. Itin svarbi tapo *De Magistro* užuomina į tai, kad mokytojas, kuris iš tikrųjų moko, yra ne kitas žmogus, o *interior magister*, kuris apšviečia protą Tiesa. Ši idėja, regis, išslysta iš siauro semiotikos lauko ir jungiasi su hermeneutinėmis nuostatomis: kalbos ženklas nėra savaiminė reikšmė, jis reikalauja interpretacijos, vidinės pastangos, dialogo ne tik su kitu, bet ir su savimi. Šiuo požiūriu Augustinas man tapo artimesnis, nei tikėjausi — jo tekstas nebėra vien ankstyvosios kalbotyros dokumentas, bet gyva mąstymo praktika.

Analizuodama *De Magistro* atradau ir savotišką paralelę su teatro menu. Scenoje ženklas, kaip ir kalboje, niekada neveikia izoliuotai — jo prasmę lemia situacija, santykis, intencija, žiūrovo žvilgsnis. Todėl Augustino dialogas su Adeodatu pasirodė man artimas ne tik akademinio, bet ir praktinio aspektu: jis kalba apie tai, kaip ženklas tampa veiksmu, o veiksmas – pažinimo akimirka.

Galiausiai šis darbas man leido iš naujo permąstyti, kas yra kalba: ne tik komunikacijos įrankis, bet ir mąstymo forma, būdas reflektuoti tikrovę ir save pačią. *De Magistro* ženklų teorija — kad ir kaip fragmentiškai ji būtų išdėstyta — atveria svarbias hermeneutinės kalbos filosofijos

įžvalgas, kurios išlieka aktualios ir šiandien. Štai kodėl manau, kad Augustino mintys apie ženklą nėra tik praeities reliktas, bet nuolatinio dialogo su tikrove ir savimi pamatas.

Literatūros sąrašas

Pirminė literatūra

1. Augustinas, Aurelijus. 1999. *Dialogai: Apie mokytoją*. Iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė, įvadą vertė Mantas Adomėnas. Vilnius: Katalikų pasaulis. Lotyniškas tekstas pagal: *Opere di Sant'Agostino. Dialoghi*. Città Nuova Editrice, 1992.
2. Gentili, Domenico. 1999. „Įvadas.“ Vertė Mantas Adomėnas. In: *Augustinas. Dialogai*, 7–23. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Antrinė literatūra

1. Adomėnas, Mantas. 1996. „Įvadas.“ In *Platonas. Kratilas*, 7–32. Vilnius: Aidai.
2. Augustinus Hipponensis. 1992. *Confessiones*. Edited by James J. O'Donnell. Oxford: Oxford University Press. Prieiga 2025 m. gegužės 12 d. <https://faculty.georgetown.edu/jod/conf/>.
3. Augustinus Hipponensis. 1992. *De Trinitate*. In *Opere di Sant'Agostino. Dialoghi*. Roma: Città Nuova Editrice.
4. Jackson, B. Darrell. 1981. “The Theory of Signs in St. Augustine’s *De Doctrina Christiana*.” *Augustinian Studies* 12 (1): 9–30. <https://doi.org/10.5840/augstudies19811214>.
5. Kardelis, Naglis. 1996. „Apie „Kratilo“ etimologijas.“ In *Platonas. Kratilas*, 253–282. Vilnius: Aidai.
6. Matthews, Gareth B. 2001. *Augustine: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
7. Platonas. 1996. *Kratilas*. Iš graikų kalbos vertė Mantas Adomėnas. Vilnius: Aidai.

8. Stock, Brian. 2010. *Augustine's Inner Dialogue: The Philosophical Soliloquy in Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Vergilijus. 1977. *Eneida*. Vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga.

Bibliografija (moksliniai šaltiniai)

1. Atkin, Albert. 2023. "Peirce's Theory of Signs." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition), edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/peirce-semiotics/>.
2. Austin, John L. 1962. *How to Do Things with Words*. Edited by J. O. Urmson and Marina Sbisa. Oxford: Clarendon Press.
3. Badiou, Alain. 2015. *In Praise of Theatre*. Cambridge: Polity Press 26–28.
4. Bernardinai.lt. 2018. "Teatro amžiaus mohikanai." *Bernardinai.lt*, November 23. <https://www.bernardinai.lt/2018-11-23-teatro-amziaus-mohikanai/>.
5. Burnyeat, Myles F. 1987. "Wittgenstein and Augustine *De Magistro*." *Proceedings of the Aristotelian Society* 61 (1): 1–24.
6. Cameron, Margaret. 2020. "Medieval Theories of Signification." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/entries/medieval-signification/>.
7. Jakobson, Roman. 1956. "Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances." In *Fundamentals of Language*, edited by Roman Jakobson and Morris Halle, 115–133.
8. Nekrošius, Eimuntas. 2024. *Eimuntas Nekrošius. Užrašai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
9. Pabijutaitė, Živilė, Pranciškus Gricius, and Alius Jaskelevičius. 2024. "Aristotle on Possibility and Necessity: Fragments from *On Interpretation* and *On the Heavens*." *Problemos* 106: 213–218. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2024.106.16>.
10. Peirce, Charles S. 1998. *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Vol. 2 (1893–1913). Edited by The Peirce Edition Project. Bloomington: Indiana University Press.

11. Platonas. 1903. *Platonis Opera*, vol. 1. Edited by John Burnet. Oxford: Oxford University Press.
12. Platonas. 2004. *Ion*. Santa Fe: El Cid Editor. E-book.
13. Saussure, Ferdinand de. 2006. *Course in General Linguistics*. Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye. Translated by Roy Harris. Chicago: Open Court.
14. Saussure, Ferdinand de. 2014. *Bendroji kalbotyros kursas*. Iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Levina. Vilnius: Baltos lankos.
15. Spade, Paul Vincent. 2023. "William of Ockham." *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Accessed May 12, 2025. <https://iep.utm.edu/ockham/>.
16. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2023. "The Triadic Sign Relation." In *Peirce's Theory of Signs*, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/peirce-semiotics/>.
17. Virgil. 2006. *Aeneid*. Translated by Robert Fagles. London: Penguin Classics.
18. Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophical Investigations*. Translated by G. E. M. Anscombe. Oxford: Basil Blackwell.

Santrauka

Magistro darbe nagrinėjama kalbos ženklų definicijos ir funkcijos problematika Šv. Augustino veikale *De Magistro*. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip Augustinas apibrėžia kalbos ženklus ir kokias funkcijas jiems suteikia, bei kaip ši samprata įsilieja į platesnį semiotikos ir

kalbotyros kontekstą. Darbo analizė sieja Augustino ženklų teoriją su klasikiniiais (Platonas, Aristotelis) ir moderniais (F. de Saussure, Ch. S. Peirce, L. Wittgenstein) lingvistiniais bei semiotiniais modeliais.

Teorinėje dalyje aptariamos pamatinės ženklų teorijos: F. de Saussure'o dvinarė ženklo struktūra, Ch. S. Peirce'o triadinė ženklo schema, L. Wittgensteino kalbos žaidimų koncepcija. Svarbi darbo dalis skirta Aristotelio *De Interpretationes* ir Platono *Kratilo* dialogo analizei, siekiant parodyti jų įtaką Augustino ženklo sampratai.

Tiriamąjoje dalyje atliekamas *De Magistro* dialogo analizės komentavimas, akcentuojant kalbos ženklo ir prasmės santykį. Remiantis Adeodato ir Augustino pokalbiu, nagrinėjama ostensyviojo mokymo ribotumo problema, žodžio kaip ženklo apibrėžimas ir jo reikšmės formavimasis. Tokie žodžiai kaip *si* (jeigu) ir *nihil* (niekas) tampa centriniais pavyzdžiais, iliustruojančiais, kaip ženklų prasmė kyla ne tik iš referencijos, bet ir iš kontekstinio bei gramatinio veikimo.

Darbo metu išryškinta paralelė tarp Augustino ženklų sampratos ir šiuolaikinės teatro kalbos teorijos, pasitelkiant dramos pavyzdį. Dialogo kaip teatrinio veiksmo analizė leidžia pamatyti *De Magistro* ne tik kaip filosofinį, bet ir kaip dramaturgiškai veiksmingą tekstą.

Darbo išvadoje teigiama, kad Augustino ženklų teorija, nors ir besiremianti teologine tradicija, leidžia kalbą suvokti kaip santykio ir veiksmo struktūrą, o ženklus – kaip prasmės kūrimo įrankius, kurių funkcionalumas priklauso nuo interpretacijos akto. Tokia perspektyva papildo struktūralistinį požiūrį ir išplečia kalbos sampratą link hermeneutinės ir egzistencinės plotmės.

Summary

This master's thesis explores the definition and function of linguistic signs in St. Augustine's dialogue *De Magistro*, situating the analysis at the intersection of semiotics, semantics, and philosophical linguistics. The study focuses on how Augustine's conceptualization of signs—particularly verbal signs—develops through the dialogic interaction with his son Adeodatus and how this dialogical framework reveals fundamental tensions between language, thought, and knowledge transmission.

The theoretical part of the thesis reviews key semiotic and linguistic theories, including those of Ferdinand de Saussure, Charles S. Peirce, Ludwig Wittgenstein, and the classical

philosophical tradition (Plato, Aristotle). Particular attention is given to Augustine's classification of signs (*signa naturalia* and *signa data*) and the distinction between words as mere sounds and as signs that mediate interior meaning. The research further contextualizes these notions within the framework of religious language and ostensive teaching.

The analytical part presents a close reading of *De Magistro*, highlighting the role of dialogical dynamics in constructing meaning. Through examples such as the words *si* (if) and *nihil* (nothing), the study demonstrates how linguistic signs in Augustine's thought are not only referential but also relational, functioning within a triadic structure of sign, meaning, and the inner word (*verbum interius*). The dialogue's pedagogical structure is shown to mirror semiotic processes, where understanding arises not through direct transmission but through internal reflection and divine illumination.

Special emphasis is placed on the parallels between Augustine's semiotic reflections and modern theatre theory. Drawing on drama the thesis suggests that the deconstruction of meaning through language games resonates with Augustinian insights into the limitations of verbal communication and the necessity of interpretation. The performative aspect of *De Magistro* — its tension between surface dialogue and deeper philosophical inquiry — is interpreted as inherently theatrical.

In conclusion, the thesis argues that Augustine's theory of signs, while rooted in theological and philosophical traditions, offers a model for understanding language as a performative and relational phenomenon. This model challenges purely referential or structuralist approaches to linguistics by emphasizing the experiential, interpretative, and ultimately transcendent dimensions of signification.